

7

De Leidse praktijk van het toepassen van brede welvaart

Met kleine successen bijdragen
aan grote veranderingen

Dr. Christine Carabain

De Leidse praktijk van het toepassen van brede welvaart

Met kleine successen bijdragen
aan grote veranderingen

Dr. Christine Carabain

Lectorale rede, in verkorte vorm uitgesproken door dr. Christine Carabain
op 16 januari 2026, Hogeschool Leiden

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. De weg van smalle welvaart naar brede welvaart	13
3. Vijf kenmerken van brede welvaart	21
4. Brede welvaart als denk- en doekader	27
5. De Leidse praktijk van het toepassen van brede welvaart	33

6. Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart	41
7. Dankwoord	48
8. Medewerkers Kenniscentrum	51
9. Eindnoten	61
10. Referenties	67

Inleiding

Ik herinner me de eerste keer dat ik het nummer 'groter dan ik' van de zangeres Froukje hoorde. Het is een protestlied over de klimaatproblematiek dat ze schreef naar aanleiding van de bosbranden in Australië van begin 2020. Het lied raakte me omdat de wereld die ik als heel vanzelfsprekend ervoer toen ik haar leeftijd had, zoals het proeven van echt schone lucht, in haar toekomst niet zo vanzelfsprekend is. Onze manier van leven is daarvan een oorzaak. Haar roep in het lied om een toekomst en een verhaal voor ons allemaal, deed me nadenken. Ik bedacht me dat we dat verhaal al hebben. Brede welvaart biedt bij uitstek het verhaal om de afweging tussen nu en later te maken. En kan hiermee het verhaal zijn voor de toekomst, voor ons allemaal. In mijn lectoraat wil ik met kleine projecten, *wie het kleine niet eert, is het grote niet weert*, in de Leidse regio, *de crisis is hier en Den Haag is nog daar*, al lerend en experimenterend, *met horten en stoten*, bijdragen aan dat nieuwe verhaal voor de toekomst. Om het proeven van echt schone lucht voor de kinderen van morgen net zo vanzelfsprekend te laten zijn als dat voor mij was, moeten we wel samen aan de slag met het toepassen van brede welvaart.

Begin 2017 maakte ik kennis met het begrip brede welvaart. Ik begon toen als programmaleider bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en sloot al snel aan bij een project over brede welvaart en circulaire economie in samenwerking met het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving. Ik raakte direct enthousiast van het idee om de kennis van economen, omgevingswetenschappers en sociaalwetenschappers op dit terrein te bundelen. Circulaire economie gaat immers niet alleen over economie, maar ook over het milieu, (consumptie)gedrag en maatschappelijk draagvlak. Brede welvaart in een notendop.

Wat is brede welvaart?

Brede welvaart is een relatief nieuw begrip in het publieke en beleidsdebat, maar kent een veel langere geschiedenis binnen de economie én daarbuiten. Achter de vraag 'hoe welvarend is een land, groep of individu?' schuilt een andere vraag: wat is deze welvaart dan precies? Het is een vraag over wat voor mensen in hun leven van waarde is, oftewel: wat is het goede leven? Deze filosofische vraag is in de afgelopen eeuwen op verschillende manieren beantwoord. De Griekse filosofen benadrukten deugdzaamheid en innerlijke harmonie, in de middeleeuwen werd de liefde tot God vooropgesteld, in de verlichting werden de rede, het individu en de plicht benadrukt en in de (post-)moderne tijd staan het authentieke, creativiteit, vrijheid en de mogelijkheden die mensen hebben om zichzelf te ontwikkelen centraal.

Met de industriële revolutie, opkomst van natiestaten en de ontwikkeling van de economische wetenschap is het begrip van het goede leven steeds meer verschoven van morele en spirituele vervulling naar materiële welvaart, bijdrage aan de economie en consumptie. Het 'goede leven' werd steeds meer economisch gedefinieerd, en niet op ethische of spirituele basis.¹ Dit heeft rond het eind van de 20^e eeuw geleid tot een herbezinning – filosofen, sociale wetenschappers en economen zijn weer een meer expliciet onderscheid gaan maken tussen de staat van de economie enerzijds en de staat van menselijk welbevinden in brede zin (brede welvaart) anderzijds.

In Nederland kwam het onderwerp nadrukkelijk op de agenda na de Tweede Kamercommissie Breed Welvaartsbegrip (2015-2016). In het onderzoeksrapport dat deze commissie presenteerde, werd vastgesteld dat het "brede palet aan termen (zoals duurzame ontwikkeling, kwaliteit van leven, subjectief welzijn en geluk) illustreert dat er verschillende invalshoeken bestaan om naar brede welvaart te kijken. Er is dan ook geen algemeen geaccepteerde maat voor brede welvaart."²

In de afgelopen tien jaar is er in Nederland veel aandacht gegaan naar debatten over de theoretische onderbouwing én methodologische toepassing van het begrip brede welvaart. Wetenschappers en beleidsmakers hebben gediscussieerd over – bijvoorbeeld – de plek van brede welvaart binnen de welvaartstheorie,³ maar ook over de manier waarop het gemeten kan worden. Dit debat over de precieze invulling van brede welvaart is nog altijd gaande, zowel binnen de wetenschap als in de beleidspraktijk.

Het begrip is sindsdien ook gedefinieerd, gemeten en toegepast in beleid. Met name door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het CBS publiceert sinds 2018 jaarlijks de Monitor Brede Welvaart, met een eigen definitie en meetmethode. Deze definitie van brede welvaart luidt als volgt: “Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven hier en nu en de mate waarin deze ten koste gaat van de brede welvaart van latere generaties of van die van mensen elders in de wereld.”⁴

Ik werd in deze samenwerking al snel geconfronteerd met stroeve gesprekken. Hoewel iedereen het beste met het project en elkaar voorhad, spraken we niet altijd elkaars taal en hadden we moeite⁵ om ons tot elkaars zienswijzen te verhouden. Niet alleen in dit project,⁶ maar ook in de projecten die daarop volgden. Het is bekend dat het moeilijk is voor mensen om zaken daadwerkelijk uit een ander perspectief te bekijken en dat dit, op het moment dat dit gevraagd wordt, gepaard gaat met allerlei emoties. Mijn enthousiasme voor het concept brede welvaart stond wel buiten kijf.

In 2022 kreeg ik de mogelijkheid om als adviseur van het Maatschappelijk Impact Team (MIT), de maatschappelijke evenknie van het Outbreak Management Team (OMT), aan de slag te gaan met het toepassen van brede welvaart. Eén van de doelen van het MIT was om een afwegingskader te ontwikkelen zodat sociaal-maatschappelijke en economische effecten van de pandemie(maatregelen) gestructureerd mee zouden kunnen worden genomen in de advisering en beslissingen. Deze multidisciplinaire samenwerking kwam tot mooie resultaten: we konden de context (de pandemie) goed afbakenen én een breed gedragen methodiek ontwikkelen die bredere maatschappelijk afwegingen mogelijk maakte. Bovenal werd me duidelijk dat het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader voor het oplossen van maatschappelijke opgaven handvatten kan bieden om te komen tot meer integrale oplossingen. Het biedt namelijk op voorhand inzichten in de sociale, ecologische en economische neveneffecten in het leven van mensen van regelingen die tot doel hadden de pandemie te remmen. Ook biedt het inzicht dat de neveneffecten verschilde voor groepen in de samenleving door andere behoeften en belangen. Bijvoorbeeld de impact van de avondklok was veel groter voor jongeren dan voor (zieke) ouderen. Hiermee kwam het belang van (meer) maatwerk ook duidelijk naar voren.

De coronacrisis ligt inmiddels achter ons, maar ook de huidige maatschappelijke uitdagingen vragen om complexe afwegingen. De Nederlandse bevolking wordt ouder,⁷ de beroepsbevolking krimpt,⁸ de aarde warmt op,⁹ de biodiversiteit staat onder druk,¹⁰ banen lopen de kans te verdwijnen door nieuwe technologieën, zoals AI,¹¹ de krapte op de woningmarkt neemt toe,¹² en toenemende geopolitieke spanningen zorgen voor meer onrust bij mensen en bedrijven.¹³ Deze uitdagingen hebben invloed op de manier waarop we leven, werken en samenleven. Maar ook op hoe veilig we ons voelen en hoeveel zorgen we ons maken over de toekomst. Brede welvaart biedt een denk- en doekader om een gezamenlijk toekomstbeeld

te ontwerpen, om samen de toekomst vorm te geven en daarmee meer grip te krijgen op de grote uitdagingen van onze tijd.¹⁴

Deze uitdagingen zijn vaak met elkaar verweven en versterken elkaar. Neem bijvoorbeeld de problemen rondom wonen. Hierbij spelen niet alleen discussies rond het woningtekort,¹⁵ en de betaalbaarheid van woningen,¹⁶ maar ook bijvoorbeeld discussies over de beschikbare ruimte. Zo vragen ook bedrijven, natuur en landbouw om ruimte. Daarnaast is er ruimte nodig voor klimaatadaptatie en mitigatie om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen.¹⁷ Dit alles legt een groeiende druk op beschikbare ruimte met vaak botsende belangen.¹⁸ Er zijn er ook sociale effecten. Zo wonen momenteel aanzienlijk meer jongvolwassen bij hun ouders dan in voorgaande decennia en zij starten hierdoor later met het vormen van een gezin.¹⁹

De woonopgave gaat dus over veel meer dan wonen alleen. Op het moment dat alles met elkaar te maken lijkt te hebben, net als bij de coronacrisis, is het belangrijk dat we naar deze opgave kijken door een bril die zicht biedt op de onderlinge verbanden tussen de verschillende aspecten, het heden en de toekomst en hier en elders. Dit gaat ook gepaard met een gelaagdheid van belangen en waarden. Bij het sturen op brede welvaart, roept dat de vraag op waarop je stuurt. Bij de woonopgave gaat dit bijvoorbeeld niet alleen over de vraag voor wie je bouwt en waar je bouwt maar ook om te kijken waar je ruimte inneemt (in de stad en het platteland) en welke impact dit heeft (op bijvoorbeeld sociale cohesie en milieu in de stad en het platteland). Brede welvaart kan helpen om afruilen zichtbaar te maken, zodat er betere beslissingen kunnen worden gemaakt en de juiste investeringen kunnen worden gedaan.

Activiteiten die momenteel al worden toegepast om beleid te monitoren en te evalueren, bijvoorbeeld in het kader van het Nationaal Isolatieprogramma²⁰ en de investeringsprogramma's om regionale vraagstukken aan te pakken (Regio Deals),²¹ laten zien dat dit lang niet altijd soepel verloopt. Vaak is niet duidelijk hoe brede welvaart het Regio Dealbeleid kon ondersteunen. Deze vraag werd nog bemoeilijkt gezien de verscheidenheid van partijen aan tafel en in opgaven met brede diversiteit aan doelen en aanpak van deze doelen bij de verschillende Regio Deals.²² Deze ervaringen illustreren dan ook dat er al heel wat aandacht is gegaan naar het meten van brede welvaart, maar nog (te) weinig naar het toepassen van brede welvaart.²³ Ook is, voor een betere inkadering, maar zelden gekeken naar kennis die opgedaan is in eerdere projecten die niet onder de noemer 'brede welvaart' werden uitgevoerd, maar in essentie over vergelijkbare vraagstukken gingen. Het probleem hiervan is dat hiermee een schat aan kennis en ervaring buiten beeld blijft en we het risico lopen het wiel opnieuw uit te vinden.

Mijn lectoraat richt zich op kleine en afgebakende projecten waarin we kennis opbouwen over het toepassen van brede welvaart. Door te experimenteren, samen te leren en de moed te vinden om - ondanks obstakels - volhardend vooruit te gaan en zo met kleine successen bij te dragen aan grote veranderingen. Op deze manier verbind ik de theorie van brede welvaart met de praktijk en zet ik de mens daarin centraal. Hiermee volg ik de Leidse traditie, ingezet door Herman Boerhaave, de beroemde hoogleraar Geneeskunde, om theorie met de praktijk te verbinden. Boerhaave verliet de ivoren toren van de wetenschap en bezocht met zijn studenten patiënten in het ziekenhuis. Zo bracht hij de theoretische geneeskundige kennis naar het bed van de patiënten en vice versa de observaties en beschrijvingen van de patiënten naar de wetenschap. Ook bood het ziekenhuis een plek voor het op kleine schaal experimenteren met behandelmethoden.²⁴ Op een soortgelijke manier kunnen er kansrijke initiatieven rondom circulariteit ook naar mensen in de wijk

**Door te experimenteren, samen
te leren en de moed te vinden om - ondanks
obstakels - volhardend vooruit te
gaan en zo met kleine successen bij te dragen
aan grote veranderingen.**

worden gebracht. Hier ontdekken bewoners, ondernemers en onderzoekers samen wat circulariteit kan betekenen in het dagelijks leven.²⁵ Door gesprekken te voeren, kleine initiatieven te testen en te experimenteren met wat werkt — van hergebruik van materialen in de wijk, gezamenlijke energieprojecten tot buurtcompostering — ontstaat niet alleen directe impact, maar ook waardevolle kennis die weer kan doorwerken in bredere wetenschaps- en beleidsontwikkelingen.²⁶

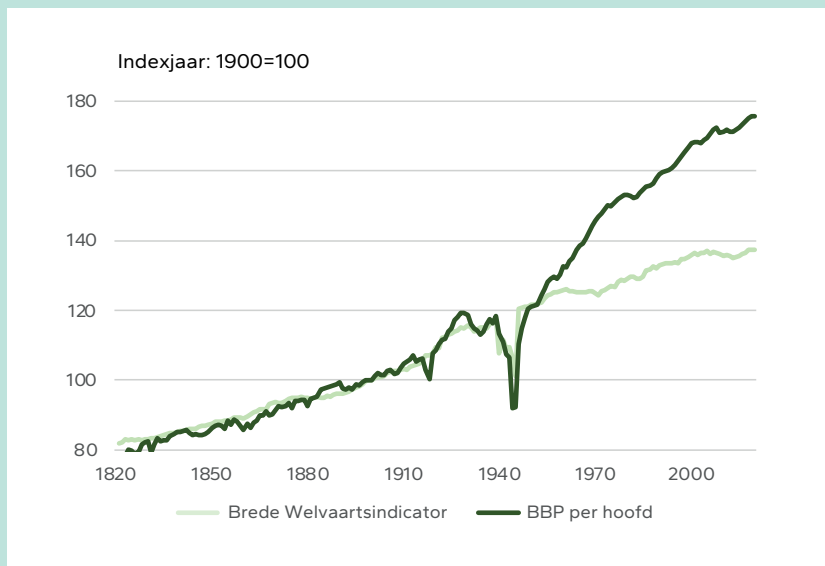
Ik vind de huidige maatschappelijke opgaven zonder uitzondering complex en met elkaar verbonden. Ik zie grote mogelijkheden dat brede welvaart ons een denk- en doekader kan bieden om bij te dragen aan het oplossen van deze opgaven. Dit zal in alle gevallen complex en lastig zijn, maar er zijn mijns inziens geen eenvoudige oplossingen voor complexe problemen. De complexiteit van de oplossingen maakt het wel handig om te beginnen met kleine projecten om op basis hiervan te leren.

In deze rede maak ik een start met het beantwoorden van de vraag naar de mogelijkheden van het toepassen van brede welvaart in de beroepspraktijk. De daadwerkelijke beantwoording van deze vraag wordt de komende jaren de focus van mijn lectoraat. Ik ga in deze rede nader in op het concept brede welvaart, waarbij ik de weg van smalle welvaart naar brede welvaart toelicht. Ik beschrijf vijf kenmerken van brede welvaart die helpen om de brug te slaan tussen brede welvaart als uitkomstmaat en brede welvaart als denk- en doekader. Vervolgens ga ik in op het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader gebruiken, specifiek in de Leidse praktijk. Ik sluit af met een korte uiteenzetting over de onderzoeksagenda voor de komende jaren van het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart.

De weg van smalle welvaart naar brede welvaart

Er is sprake van een transitie in het in kaart brengen van de stand van zaken in ons land. Historisch gezien is er met een tamelijk smalle blik naar welvaart als graadmeter voor ontwikkeling en groei gekeken, met het Bruto Binnenlands Product (BBP) als maatstaf van deze smalle welvaart.²⁷ Het BBP is een maat voor de omvang van de economie.²⁸ De focus op het BBP was, in de tijd dat er sprake was van een sterke samenhang met andere welvaartsindicatoren, een efficiënte manier om zicht te houden op de ontwikkeling van welvaart.²⁹ Historische reconstructies tonen echter dat in de laatste decennia meerdere aspecten van welvaart - met name de kwaliteit van de leefomgeving en de sociale contacten van mensen - zijn gestagneerd of minder sterk zijn gegroeid, terwijl het nationaal inkomen en economische aspecten van welvaart doorgroeien.³⁰ Met andere woorden, het BBP en andere welvaartsindicatoren divergeren (zie Figuur 1) en dit maakt het BBP minder geschikt voor het in kaart brengen van welvaart.

Figuur 1. Genormaliseerde waarde van de Brede Welvaartsindicator en het BBP per hoofd, 1820-2020³¹

Naast dit recente empirische bewijs dat het BBP en andere welvaartsindicatoren steeds meer uit elkaar lopen, werden al langer meer theoretische en waardegedreven vragen gesteld bij het gebruik van het BBP als maatstaf voor welvaart. Zo stelde Simon Kuznets, een van de Wegbereiders van het BBP, al dat "The welfare of a nation [can] scarcely be inferred from a measurement of national income".³² In 1953 werd onder auspiciën van de United Nations Statistical Commission het System of National Accounts (SNA) een raamwerk om het BBP te meten geïntroduceerd. Ondanks de methodologische kritieken op het BBP en het gebruik ervan als maatstaf, die er wel degelijk waren in de jaren 1970 en 1980,³³ bleef het lange tijd dé maatstaf van welvaart. Pas in de jaren 1990 kwam het gebruik van BBP voor het meten van welvaart onder toenemende druk te staan. Een belangrijke impuls was de ontwikkeling van een bredere maatstaf: Human Development Index (HDI) door het United Nations Development Programme (UNDP) in 1990. Spoedig ontstonden ook alternatieven: monetaire maatstaven

Thema's van brede welvaart

Brede welvaart wordt vaak beschreven aan de hand van thema's, die samen de kwaliteit van leven vormgeven. In het kader hieronder kies ik ervoor om de thema's van de Better Life Initiative van de OESO te hanteren,⁹⁰ omdat deze thema's praktisch toepasbare handvatten bieden en daarnaast wijd gebruikt worden in het werkveld. Zo leverde de OESO een belangrijke inspiratiebron voor de Monitor Brede Welvaart van het CBS,⁹¹ maar ook voor de Brede Welvaartsindicator van de Universiteit Utrecht en Raboresearch.⁹²

Deze elf thema's zijn:

Subjectief welzijn gaat over hoe goed mensen zich voelen en hoe mensen hun leven ervaren. Dit is een persoonlijke, subjectieve evaluatie van mensen van hun leven.

Wonen biedt bescherming, veiligheid, privacy en een persoonlijke ruimte. Maar gaat ook de betaalbaarheid, kwaliteit van woning, de woningmarkt, de omgeving waarin mensen wonen en de tevredenheid met deze woning en omgeving.

Inkomen en vermogen bepalen de consumptiemogelijkheden van huishoudens. Vermogen is de buffer van huishoudens voor consumptie en stelt ze in staat om langetermijninvesteringen te doen.

Gezondheid gaat over je goed voelen: een lang leven zonder lichamelijke of mentale klachten en de mogelijkheid om mee te doen aan dingen die belangrijk voor je zijn.

Werk en kwaliteit van werk gaat over het hebben van betaald of onbetaald werk. Kwaliteit van werk gaat over de materiële condities van werk, zoals salaris, baanzekerheid, de arbeidsmarkt, en immateriële condities van werk, zoals de ervaren werkomgeving, veiligheid, ontwikkelmogelijkheden en autonomie.

Kennis en vaardigheden gaan over wat mensen weten en wat ze kunnen. Het omvat alle kennis en vaardigheden die essentieel zijn voor volwaardige maatschappelijke deelname, goede arbeidskansen en veerkracht.

Sociale contacten gaat over de hoeveelheid van de sociale interacties, de kwaliteit van deze interacties (de tevredenheid met sociale interacties en de ervaren eenzaamheid) en de beschikbaarheid van steun door de contacten.

Veiligheid gaat over afwezigheid van gevaar en hoe mensen hun veiligheid ervaren. Dit kan gaan om bescherming tegen schade, of die nu komt door misdaad, conflict, geweld, terreur, onderdrukking, ongelukken of natuurrampen.

Werk-privé balans gaat over de ervaren mogelijkheid voor het combineren van werk, familie en privébezigheden. Zo zijn er onder meer risico's dat mensen minder tijd hebben voor vrije tijd, persoonlijke zorg of onbetaald werk in het huishouden.

Maatschappelijke betrokkenheid gaat over de vraag of mensen kunnen en daadwerkelijk deelnemen aan verschillende maatschappelijke activiteiten, zoals bijvoorbeeld vrijwilligerswerk, waardoor ze de samenleving waarin ze leven kunnen beïnvloeden.

Milieu en de kwaliteit van milieu omvat aspecten zoals de kwaliteit van lucht, water en bodem. Biodiversiteit, maar ook de waardering van mensen van hun leefomgeving vallen onder dit thema.

(zoals de Genuine Progress Indicator of de Index of Sustainable Economic Welfare).³⁴ en multidimensionale indicatoren zoals het Better Life Initiative van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling).³⁵

Het debat over de beperkingen van het BBP als maatstaf voor welvaart kreeg een nieuwe impuls door het werk van de *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, in het leven geroepen door de voormalig Franse president Nicolas Sarkozy. De commissie werd geleid door drie gerenommeerde economen: Joseph Stiglitz, Amartya Sen en Jean Paul Fitoussi.³⁶ In hun rapport *Mismeasuring our lives* concludeerden zij dat het BBP geen ruimte bood voor de impact van de economie op de natuur en ongelijkheid.³⁷ De vervolgpublishatie *Measuring what Counts* presenteerde, naast een samenvatting van beraadslagingen van een expertpanel georganiseerd door de OESO over het meten van economische en sociale ontwikkeling, een nieuw dashboard om de stand van zaken van een land te meten.³⁸ Dit dashboard omvat naast economische indicatoren, ook indicatoren die inzicht bieden in de stand van zaken van het milieu, ongelijkheid in de samenleving en subjectief welzijn. In aanvulling daarop heeft de Statistische Commissie van de Verenigde Naties begin dit jaar een verbreding van de SNA aangenomen, waarbij ook welzijn en duurzaamheid zijn opgenomen in de nationale rekeningen. Hoewel dit een indicatie is dat er meer ruimte is voor een brede blik op welvaart, staat brede welvaart nog niet helemaal centraal in de 2025 editie van het SNA.³⁹

Ook in Nederland groeide het besef van de behoefte aan een bredere maatstaf voor welvaart.⁴⁰ Dit resulteerde in de tijdelijke commissie Breed Welvaartsbegrip, ingesteld door de Tweede Kamer in 2015. Deze commissie, onder leiding van Rik Grashoff, voerde een onderzoek uit naar de mogelijkheden om welvaart breder te meten dan het BBP. In hun rapport 'Welvaart in kaart' uit 2016 adviseerde deze commissie om het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) te verzoeken jaarlijks een Monitor Brede Welvaart te publiceren.⁴¹

Deze (internationale) ontwikkelingen hadden tot gevolg dat er ruimte, mogelijkheden en (politiek) draagvlak ontstond voor een bredere maat voor welvaart in Nederland. Vanaf 2016 is er veel energie gestoken in manieren om brede welvaart te meten. Vragen die hierbij centraal stonden waren: 'Welke aspecten van brede welvaart moeten worden gemeten en welke indicatoren passen hier goed bij?' en 'Is een dashboard met een waaier van indicatoren of één getal (indexcijfer) geschikter?'. Deze zoektocht naar een ideaal meetinstrument heeft vooralsnog op nationaal niveau geresulteerd in de Monitor Brede Welvaart van het CBS,⁴² die jaarlijks op Verantwoordingsdag

gepubliceerd wordt, alsook het werk rond de Brede Welvaartsindicator van de Universiteit Utrecht in samenwerking met RaboResearch.⁴³ Naast deze nationale ontwikkelingen, heeft het debat rond brede welvaart in Nederland inmiddels ook een sterke regionale component, met regionale aanvullingen op de Monitor Brede Welvaart.⁴⁴ Kortom, er lopen in Nederland inmiddels meerdere succesvolle initiatieven over het meten van brede welvaart.

Dit historisch overzicht laat zien dat er sprake is van een ontwikkeling om de stand van zaken mondiaal, nationaal, regionaal en lokaal breder en meer in samenhang met de toekomst en elders in kaart te brengen. Deze transitie vraagt ook om een transitie in ons handelen, niet alleen van de overheid, maar ook van organisaties, bedrijven en burgers. Brede welvaart biedt een denk- en doekader om te handelen op een bredere maatschappelijke uitkomst. Er valt op dit terrein nog veel te leren dus wil ik me binnen mijn lectoraat om het behapbaar te houden richten op kleine projecten. De vraag die ik hier na zal beantwoorden is welke kenmerken van brede welvaart ons helpen de de brug te slaan tussen brede welvaart als maatschappelijke uitkomstmaat en brede welvaart als denk- en doekader.

Vijf kenmerken van brede welvaart

Het monitoren van brede welvaart, zowel landelijk⁴⁵ als regionaal,⁴⁶ heeft de afgelopen jaren geleid tot heel wat discussie over de definitie, thema's en dimensies van brede welvaart. Dit heeft ons heel wat kennis opgeleverd die ons in staat stelt om brede welvaart beter in kaart te brengen. Maar deze kennis biedt ook handvatten voor het toepassen van brede welvaart, ofwel het inzetten van brede welvaart als denk- en doekader. In overeenstemming met de laatste stand van zaken in het onderzoek rond het meten van welvaart - het OESO met het Better Life Initiative,⁴⁷ het CBS met de Monitor Brede Welvaart,⁴⁸ Universiteit Utrecht en RaboResearch met de Brede Welvaartsindicator,⁴⁹ maar ook het meer toegepaste onderzoek van de planbureaus zoals CPB,⁵⁰ PBL,⁵¹ en SCP⁵² - presenteer ik vijf kenmerken van brede welvaart. Brede welvaart: 1) zet de mens centraal, 2) gaat over het hier en nu, later en elders, 3) omvat economische, sociale en ecologische thema's, 4) heeft gelijkwaardigheid van thema's en dimensies als uitgangspunt en 5) gaat over verdeling. Deze kenmerken beiden ons het fundament om met brede welvaart als denk- en doekader aan de slag te kunnen gaan.

Laat ik nader op deze kenmerken ingaan.

1. **Brede welvaart zet de mens centraal**

Brede welvaart gaat in essentie over 'alles wat mensen van waarde vinden'.⁵³ Brede welvaart zet in op de kwaliteit van leven van mensen. Brede welvaart vertrekt vanuit een capaciteitenbenadering en hiermee vanuit de reële mogelijkheden die iemand heeft om dingen te doen. Er is hierbij aandacht voor een veelheid van aspecten van het leven – zoals gezondheid, onderwijs, sociale verbondenheid, veiligheid en de kwaliteit van de leefomgeving. Deze thema's vormen gezamenlijk de noodzakelijke voorwaarden voor brede welvaart. Hiermee zet brede welvaart de mens, en niet de bestaande systemen en belangen, centraal.

2. **Brede welvaart gaat over het hier en nu, later en elders**

Brede welvaart heeft drie dimensies.⁵⁴ De eerste dimensie is het 'hier en nu'. Deze dimensie richt zich op de brede welvaart in het heden en de mensen die op dit moment in Nederland leven. De tweede dimensie 'later' gaat over de houdbaarheid en de effecten van de huidige welvaart op de welvaart van toekomstige generaties. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan over de negatieve invloed van economische keuzes in het heden op de leefomgeving van toekomstige generaties, maar ook over de positieve invloed van investeringen in het onderwijs op de inkomens en gezondheid van toekomstige generaties. Brede welvaart verbindt hiermee ook korte en lange termijn afwegingen. Door de aandacht voor toekomstige generaties kan brede welvaart bijdragen aan intergenerationele rechtvaardigheid.⁵⁵ De derde dimensie 'elders' richt zich op de effecten van de huidige welvaart van mensen hier op de welvaart van mensen elders. Hiermee kan brede welvaart bijdragen aan internationale rechtvaardigheid.

3. **Brede welvaart omvat economische, sociale en ecologische thema's**

Brede welvaart omvat economische, sociale en ecologische thema's. Materiële welvaart is nog steeds een belangrijk aspect, maar niet het enige. Andere aspecten - zoals hoe schoon of hoe groen de leefomgeving van mensen is, hoe ze hun leven ervaren, de kwaliteit van hun werk, hoe gezond ze zijn, hoe ze wonen en of ze een sociaal netwerken hebben - zijn net zo goed thema's van brede welvaart (zie kader 2 over een overzicht van de thema's). Het gaat in veel gevallen ook om een combinatie van de verschillende aspecten.

4. **Gelijkwaardigheid van dimensies en thema's als uitgangspunt**

De drie dimensies van brede welvaart 'hier en nu', 'later' en 'elders' en de elf thema's van de Better Life Initiative van de OESO zijn in beginsel gelijkwaardig. Meer concreet; de welvaart van huidige generaties is net zo belangrijk als die van toekomstige generaties (en net zo belangrijk als die van mensen elders, zoals ook het hebben van sociale contacten in beginsel gelijk is aan inkomen. Dit is op zich al een revolutionaire gedachte, gezien het belang dat voorheen (bij het sturen op BBP) aan economische aspecten en vooral aan het hier en nu was gehecht ('de korte termijn'). Het uitgangspunt van gelijkwaardigheid bij het meten van brede welvaart betekent niet dat in het sturen op brede welvaart de aandacht ook altijd gelijk is verdeeld over de verschillende dimensies en thema's. De planbureaus lieten in hun reflectie vanuit brede welvaart op de plannen van het kabinet Schoof zien dat er in deze plannen vooral aandacht werd besteed aan de problemen in het hier en nu, zoals de krapte op de woningmarkt en armoedebestrijding. De financiering hiervoor werd gehaald uit investeringen voor welvaartsbronnen 'later'. Denk hierbij aan investeringen rondom de klimaatopgaven.⁵⁶ Dit voorbeeld laat zien dat keuzes de gelijkwaardigheid in dit geval tussen het hier en nu en later kunnen doen verdwijnen. In dit geval zijn door de prioritering van de problemen in het hier en nu de problemen van later welvaart niet meer gelijkwaardig.

5. **Brede welvaart gaat over verdeling**

Brede welvaart gaat ook over de verdeling van welvaart en daarmee over ongelijkheid, bijvoorbeeld tussen mannen en vrouwen of praktisch en theoretisch geschoolden.⁵⁷ Zo stelde het rapport van Stiglitz, Fitoussi en Durand dat in de economische dimensie ook ongelijkheid in inkomen, koopkracht en vermogens meegenomen moeten worden.⁵⁸ De brede welvaart van sommige groepen in de samenleving blijft achter bij die van andere groepen. Zo ervaren bijvoorbeeld jongeren een lagere ecologische en sociale welvaart, terwijl ouderen een afnemende economische welvaart ervaren.⁵⁹ Brede welvaart draagt zo bij aan distributieve rechtvaardigheid. Distributieve rechtvaardigheid gaat over de eerlijke verdeling van de lusten en de lasten tussen groepen in de samenleving.⁶⁰ Brede welvaart zet de mens in al haar facetten centraal en biedt hiermee een bredere blik op ongelijkheid door stapelingen van positieve en negatieve aspecten. Zo kan er bij sommige groepen sprake zijn van een laag inkomen in combinatie met een lage kwaliteit van de leefomgeving, slechtere gezondheid en weinig sociale contacten.

Een laatste opmerking over het concept brede welvaart. Brede welvaart wordt nogal eens weggezet als een zogenaamd 'links' concept.⁶¹ Dat kan enerzijds te maken hebben met de associatie van brede welvaart met thema's als milieu, ongelijkheid en sociale rechtvaardigheid – onderwerpen die vaak als 'links' worden gezien en als een tegenhanger van neoliberal beleid.⁶² Anderzijds kan dit het gevolg zijn van verschillen tussen de rechter- en linkerkant van het politiek spectrum over de veronderstelde rol van de overheid in het leven van mensen en de keuzevrijheid van mensen omdat brede welvaart ook gaat over thema's als sociale contacten en gezondheid. Toch biedt brede welvaart juist een kader dat partijoverstijgend is, een breed toepasbaar raamwerk voor toekomstgericht bestuur over alle partijen heen. Een concept dat de mens centraal zet én het mogelijk maakt om de grote maatschappelijke opgaven in samenhang en dus vaak efficiënter aan te pakken, denk hierbij bijvoorbeeld aan het bouwen van energiezuinige huizen, biedt mogelijkheden voor iedereen. Van links tot rechts. In tijden van afnemend vertrouwen in de politiek biedt dit handvatten om de afstand tussen de overheid en burger te verkleinen.⁶³

Brede welvaart als denk- en doekader

De vijf kenmerken van brede welvaart bieden ons het fundament voor het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader, of met andere woorden voor het toepassen van brede welvaart. Dit stelt je in staat om maatschappelijke opgaven integraal aan te pakken, op voorhand inzicht te krijgen in neveneffecten van je handelen én mensen centraal te stellen. Bij het toepassen van brede welvaart staan dan ook de samenhangen tussen dimensies (hier & nu, later en elders) en de verschillende thema's, de verdeling van welvaart en vooral de mens centraal. Ik ga nu nader in op de aspecten van ons handelen die bepalend zijn om te kunnen spreken van het toepassen van brede welvaart.

Twee cruciale aspecten in het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader

In het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader zijn twee aspecten cruciaal: 1) het meenemen van de integrale effecten en 2) het meenemen van de mogelijkheid van het betrekken van de burger.

Neem de integrale effecten van handelen mee

Door brede welvaart als denk- en doekader in te zetten leg je de integrale effecten van je handelen op voorhand bloot. Dit gebeurt op basis van het doordenken van de positieve of negatieve samenhang tussen de verschillende thema's en dimensies van brede welvaart (zie Sectie 3 voor een beschrijving van de thema's en dimensies van brede welvaart). Het kan gaan om de samenhang tussen verschillende thema's van brede welvaart, zoals leefomgeving en gezondheid, maar ook over de samenhang tussen de dimensies van brede welvaart – tussen die van de welvaart van de huidige generatie en die van toekomstige generaties of die tussen mensen hier en elders. Het toepassen

van brede welvaart internaliseert zo *langetermijndenken*, *grensoverschrijdend* denken, maar ook het denken over *verdeling* – aangezien de ene groep in de samenleving meer baat kan hebben bij aandacht voor een bepaald thema of bepaalde dimensie van brede welvaart dan een andere groep.

De samenhang tussen de verschillende thema's en dimensies van brede welvaart en de welvaart van groepen mensen in de samenleving kunnen zich, als we brede welvaart toepassen, manifesteren in win-wins of afruilen.⁶⁴ Er is sprake van een win-win als een actie die zich richt op één thema of dimensie, waarde voor andere thema's of dimensies oplevert. Dit effect kan bijvoorbeeld optreden als de aanleg van een park, en daarmee meer groen in de wijk, ook positieve gevolgen heeft voor de gezondheid en de sociale contacten van de bewoners. Afruilen treden op als een actie gericht op het ene thema, achteruitgang op andere thema's tot gevolg heeft. Denk hierbij aan een nieuwbouwproject in een naturomgeving. Dit draagt bij aan het oplossen van het woningtekort, maar heeft negatieve gevolgen voor de natuur en leefomgeving.

Het meenemen van deze win-wins of afruilen in ons handelen kan leiden tot voordelen voor alle betrokken partijen of sectoren, bijvoorbeeld wanneer twee (of meer) doelen tegelijk en op gelijkwaardige wijze worden bereikt (in het geval van win-win situaties), of wanneer de negatieve gevolgen bij afruilen kunnen worden beperkt.⁶⁵ Bovendien stimuleert het nadenken over win-wins en afruilen ons om te reflecteren op welke partijen of groepen mensen het meest profiteren van een bepaalde actie.

Neem de mogelijkheid van het betrekken van de burger mee

Een goede manier om de leefwereld en waarden van mensen centraal te stellen, is door hen te betrekken bij maatschappelijke opgaven. Hierbij wordt het top-down besluitvormingsproces volgens de '*decide, announce, defend*' methode losgelaten en wordt gekozen voor een actievere manier van betrokkenheid van burgers, bijvoorbeeld via interactieve beleidsvorming of buurtinitiatieven.⁶⁶ Een belangrijke kanttekening hierbij is dat burgerparticipatie niet altijd de oplossing brengt en dat zij een verantwoordelijkheid naar de burger met zich meebrengt.

Burgerparticipatie is uitdagend, kost tijd en vraagt aanpassingsvermogen. Meer burgerparticipatie is dan ook niet altijd beter, met name wanneer er geen ruimte is om iets met de input van burgers te doen. Op dat moment kan participatie een bron van wantrouwen worden.⁶⁷ Reflecteren op waarom en of

bewoners betrokken worden, via welke participatiemethode dit kan, en hoe je (bijvoorbeeld als gemeente) een goede partner kunt zijn (bijvoorbeeld voor bewonersinitiatieven) is daarom essentieel.⁶⁸ Bij de beslissing al dan niet burgers te betrekken kan de participatiewijzer met het bijhorende afwegingskader van de Sociaal-Economische Raad (SER) een zeer geschikte tool zijn.⁶⁹

Het meenemen van integrale effecten en het betrekken van burgers zal onvermijdelijk leiden tot inrichtings- en organisatievraagstukken. Deze vragen zijn ook een wezenlijk onderdeel van mijn lectoraat.

Een essentiële keuze bij het toepassen van brede welvaart

Naast de hierboven genoemde aspecten, ligt er bij het toepassen van brede welvaart nog een belangrijke keuze op tafel. Namelijk: richten we ons op brede welvaart in haar volle omvang of op de vooruitgang op een beperkt aantal thema's van brede welvaart? Hierbij dienen we rekening te houden met de win-wins en afruilen op andere thema's en dimensies.⁷⁰ Het gaat hierbij om een duidelijke doeldefiniëring. Ik ga nu nader in op twee mogelijke doelen.

Meer brede welvaart in haar volle omvang

Wanneer het doel van ons handelen meer brede welvaart in haar volle omvang voor zoveel mogelijk mensen is, richt ons handelen zich op alle thema's en dimensies van brede welvaart. Dit doel kunnen we verbinden aan nutsmaximalisatie. Het gaat dan om de zoektocht naar een combinatie of balans van de verschillende thema's en de bijbehorende effecten op toekomstige generaties en mensen elders. Hoewel deze aanpak in principe leidt tot de meest efficiënte inzet van schaarse middelen, maakt dit ons handelen op zijn zachtst gezegd complex. Het vraagt van ons kennis over de samenhang tussen alle thema's, en ook over de effecten van ons handelen op toekomstige generaties en op mensen elders. In de praktijk wordt er zelden informatie verzameld over al deze thema's en dimensies. Bestuurders hebben moeite om op basis van deze onvolledige informatie te handelen.⁷¹

Wanneer het doel van ons handelen meer brede welvaart in haar volle omvang voor zoveel mogelijk mensen is, richt ons handelen zich op alle thema's en dimensies van brede welvaart.

Ik stel dat meer brede welvaart in haar volle omvang als doel van ons handelen (vooralsnog) in de praktijk slecht haalbaar of zelfs onmogelijk is. Of zoals Hans Mommaas, de voormalig directeur van het Planbureau voor de Leefomgeving, het verwoordde: sturen op brede welvaart kan gezien worden “als een heilloze, potentieel chaotische, zichzelf vastzettende en dus tot mislukken gedoemde stapeling van beleid”.⁷²

Dit betekent echter niet dat brede welvaart als denkkader van ons handelen niet waardevol is, maar om het behapbaar en werkbaar te maken, moeten we focus aanbrengen.

Vooruitgang op specifieke thema's in samenhang

We kunnen focus aanbrengen door ons doel van brede welvaart in haar volle omvang te versmallen naar vooruitgang op specifieke thema's zoals de sociale cohesie en gezondheid, waarbij het brede welvaartspectief wel centraal blijft staan. In dit geval staat nutsmaximalisatie van brede welvaart in haar volle omvang en voor iedereen niet meer centraal. Immers, groei op het ene thema of voor de ene groep kan gepaard gaan met stagnatie of afname van groei op andere thema's of andere groepen. De urgentie van een thema of de behoefte van een bepaalde groep staat dan meer centraal.

We richten ons nu dus niet per definitie op alle thema's en dimensies van brede welvaart, maar we beperken ons op basis van een beargumenteerde (beleids) keuze op de samenhang van een beperkte set van thema's en dimensies. Ook bij andere brede raamwerken, zoals de Sustainable Development Goals (SDGs), wordt het zorgvuldig stellen van prioriteiten als cruciaal gezien. Dit helpt onder meer om middelen effectiever in te zetten en te zorgen voor vooruitgang op de meest urgente doelen.⁷³ Prioriteren kan vanuit verschillende oogpunten. Zo kan er bijvoorbeeld geprioriteerd worden op basis van (1) de lokale context en stakeholders (het zogenoemde contextual priority setting), (2) de impact van doelstellingen op vooraf gedefinieerde criteria (multi-criteria decision analysis) of (3) de onderlinge samenhang (de afruilen en win-wins).⁷⁴ De combinatie van deze methoden maakt het mogelijk om weloverwogen keuzes te maken en de zoektocht te versmallen. Om recht te doen aan het toepassen van brede welvaart als denkkader is een verantwoording en beschrijving van de gemaakte keuzes een must.

Het prioriteren van een beperkte set van thema's en dimensies vergroot de werkbaarheid en haalbaarheid van het toepassen van brede welvaart. Het helpt ons om de stap te maken van denken naar doen.

Tot slot, het toepassen van brede welvaart vraagt om samenwerking tussen disciplines en keuzes op basis van incomplete of minder actuele informatie. Daarnaast leidt ook de beperkte beschikbaarheid van goede praktijkvoorbeelden ertoe dat de toepassing van brede welvaart geen eenvoudige opgave is. Deze aspecten zouden mensen pessimistisch doen raken over de agenda rond brede welvaart, of hen er zelfs toe zetten de uiteindelijke toepassingen te vertragen, te verhinderen of ronduit te blokkeren. Bijvoorbeeld door het bevragen van de methodologie en de gebruikte informatie, of door twijfel te zaaien over de mogelijkheden om de doelen te halen. Dit sluit ook aan bij mijn eerdere ervaringen met het werken rond brede welvaart. We noemen dit, in de context van politiek en beleidsvorming, hindermacht. Dit hinderen kan trouwens net zo goed plaatsvinden binnen bedrijven of organisaties in het maatschappelijk middenveld. Hindermacht kan realisatiemacht in de weg staan. Realisatiemacht richt zich op het vermogen om acties en besluiten uit te voeren en dingen voor elkaar te krijgen. Een interessante vraag op dit terrein is onder welke condities en in welke situaties de realisatiemacht het wint van de hindermacht. Op basis van het onderzoek in mijn lectoraat wil ik ook graag deze vraag beantwoorden om zo de succesfactoren in het toepassen van brede welvaart bloot te leggen.

De Leidse praktijk van het toepassen van brede welvaart

Ik maak de keuze om in mijn lectoraat, samen met het werkveld en de opleidingen van de faculteit Management en Bedrijf van de Hogeschool Leiden, in kleine projecten te experimenteren met praktijkgericht onderzoek naar het toepassen van brede welvaart.

Deze toegepaste agenda op basis van kleine projecten rondom maatschappelijke opgaven is wat mij betreft uitermate geschikt om kennis op te doen over het toepassen van brede welvaart.

Figuur 2. Illustratie van toegepaste brede welvaart

Ik kies hiermee voor de kleine-successenbenadering.⁷⁵ Deze benadering zet in op met kleine successen, veranderingen van binnenuit, flexibiliteit en groeiend vertrouwen in de handelwijze uiteindelijk tot grote verandering te komen. De roep om zo'n aanpak wordt met de dag groter.⁷⁶ De resultaten van deze kleine projecten bieden ons handvatten om uiteindelijk grotere conclusies te kunnen trekken, niet alleen over het toepassen van brede welvaart, maar bijvoorbeeld ook over neveneffecten en langetermijneffecten.

Randvoorwaarden voor het toepassen van brede welvaart

Naast de keuze voor kleine projecten, beschrijf ik nu in op een aantal randvoorwaarden van de Leidse praktijk voor het toepassen van brede welvaart en daarmee de praktische en pragmatische aanpak die centraal staat in mijn lectoraat.

1. Werk multidisciplinair

Brede welvaart omvat economische, sociale en ecologische thema's. Brede welvaart toepassen vraagt om samenwerking tussen mensen met kennis op de verschillende vakgebieden. Op de kruispunten van deze vakgebieden ontstaat de meerwaarde van het toepassen van brede welvaart. Integraal denken, dus denken voorbij je eigen vakgebied en actief je kennis verbinden met die van anderen, is hierbij belangrijk. Mijn ervaring met dit soort samenwerkingen noopt er wel toe op te merken dat de wil om er samen uit te komen, over je eigen vakgebied heen te kijken en de meerwaarde van de kennis van de ander te erkennen essentieel is voor een succesvolle samenwerking. Het is dan ook verstandig om de experimenten in eerste instantie op te pakken met mensen die de meerwaarde van het toepassen van brede welvaart zien en die het inspirerend en ook leuk vinden om met mensen uit andere disciplines gezamenlijk aan een doel te werken.

2. Werk op maat

Het toepassen van brede welvaart in de beroepspraktijk vraagt om maatwerk, omdat de mogelijkheden en de effecten van het toepassen van brede welvaart per regio of per groep in de samenleving kunnen verschillen, bijvoorbeeld door verschillende typen beleid voor verschillende regio's, bedrijven of individuen.⁷⁷ We moeten rekening houden met deze context. Het kan dan bijvoorbeeld ook gaan om lokale omstandigheden, verschillende belangen of specifieke behoeften van betrokkenen. De focus op kleine projecten vraagt ook om maatwerk in de thema's en dimensies van brede welvaart die in het onderzoek worden meegenomen. Bottom-up onderzoek binnen een lokale context vraagt om meer dan goede kennis van deze context. Het vraagt ook om goede kennis van regionale en landelijke ontwikkelingen en een goed begrip van multi-level governance. Maatwerk op inhoud en context dus.

3. Durf keuzes te maken met beperkte of onvolledige gegevens

Het toepassen van brede welvaart vraagt om veel gegevens. Zoals de stand van zaken op de verschillende thema's van brede welvaart, gegevens over toekomstige ontwikkelingen en effecten op mensen elders en vooral ook over samenhangen tussen deze thema's. Deze gegevens zijn niet altijd beschikbaar, en als ze beschikbaar zijn, zijn ze niet altijd actueel of geschikt voor de te behandelen opgave. Gegevens over de sociale en milieuaspecten van brede welvaart zijn minder beschikbaar dan economische cijfers.⁷⁸ In sommige gevallen kunnen aanvullende gegevens, zoals burgerbevragingen of inwonerspeilingen, een

verrijking of een andere blik bieden op deze cijfers. Ik stel dat de beschikbaarheid van beperkte of onvolledige gegevens geen reden mag zijn om niet met het toepassen van brede welvaart aan de slag te gaan. De keuze voor kleine projecten kan hierbij een voordeel zijn. Zo zouden met beperkte investeringen en maatwerk completere of actuelere gegevens verzameld kunnen worden. Dit kan het ook eenvoudiger maken om inschattingen te maken op basis van minder complete gegevens. De onderzoekspraktijk zal dit in de komende jaren uit moeten wijzen.

4. Monitor en evalueer voor, tijdens en na afronding

Actiegericht praktijkonderzoek kan niet zonder aandacht te hebben voor monitoren en evalueren, voor (ex ante), tijdens (ex durante) en na afronding (ex post) van het onderzoek. Voor de start van het onderzoek staat het in kaart brengen en duiden van de huidige situatie en de vraagarticulatie samen met de vertegenwoordigers uit de beroepspraktijk centraal. Het tussentijds evalueren is cruciaal in praktijkonderzoek en biedt de mogelijkheid om tijdens het onderzoek niet alleen te leren van voorgaande stappen, maar ook om bij te sturen. Deze gesprekken, met ruimte voor voortdurende reflectie en evaluatie, kunnen leiden tot meer relevante en vernieuwende inzichten voor de beroepspraktijk.⁷⁹ Dit type onderzoek vraagt een andere dan de traditionele aanpak bij de evaluatie na afronding van het project. Traditioneel gezien ligt de focus vaak op de bredere impact op langere termijn. Bij de evaluatie na afronding zal het in dit geval veelal gaan om een zeer beperkte set aan indicatoren die verbonden zijn aan de focus van het onderzoek.

5. Gebruik een afwegingskader

Het laatste onderdeel van de Leidse aanpak is het gebruik van een afwegingskader. Het toepassen van brede welvaart vraagt van ons dat we de mens centraal zetten, de lange termijn en daarmee toekomstige generaties meenemen in ons denken, nadenken over de verdeling van welvaart en de effecten op mensen elders. Deze complexiteit vraagt om structuur. Een manier om structuur aan te brengen is het gebruik van een afwegingskader. Een afwegingskader biedt ons een handvat om stap voor stap het proces te doorlopen en afwegingen en keuzes te expliciteren. Daarnaast kan het gebruik van een afwegingskader bijdragen aan procedurele rechtvaardigheid. Procedurele rechtvaardigheid hangt samen met transparante besluitvormingsprocedures.⁸⁰ Transparante besluitvormingsprocedures in overheidshandelen kunnen het vertrouwen in beleid vergroten of bestaand vertrouwen op zijn minst behouden.⁸¹

In recente jaren zijn door collega's die werkzaam zijn op het terrein van brede welvaart een aantal van deze afwegingskaders ontwikkeld. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de handreiking voor het toepassen van brede welvaart in bestuur en beleid van PON & Telos,⁸² het afwegingskader van de collega's van Universiteit Tilburg,⁸³ en het denkkader van het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat ontwikkeld door de Argumentenfabriek.⁸⁴ Het Nationaal Netwerk Brede Welvaart lanceerde dit jaar zijn praktijkboek *Van Meer Waarde: brede welvaart in de beleidspraktijk*.⁸⁵ Zoals ik in de inleiding aangaf, werkte ik zelf mee aan de ontwikkeling van het afwegingskader van het Maatschappelijk Impact Team.⁸⁶ Deze recent ontwikkelde kaders bieden genoeg handvatten als startpunt voor het kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart om met het toepassen van brede welvaart aan de slag te gaan. We toetsen de werkbaarheid van deze afwegingskaders in de praktijk en passen ze indien nodig aan met hulp van vervolgonderzoek. Hiermee doen we kennis op over het gebruik van de afwegingskaders in de praktijk.

Op basis van de beschikbare afwegingskaders en mijn ervaring onderscheid ik voorsnog de volgende stappen in het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader met bijbehorende vragen:

1. Beschrijf op welke thema's van brede welvaart je handelen zich richt.

Vraag hierbij is op welke thema's van brede welvaart je handelen zich richt.

2. Beschrijf de doelgroepen en plaatsbepaling van je handelen.

De vraag te beantwoorden in deze stap is: Zijn er specifieke groepen of gebieden waarop je je richt?

3. Bepaal of je burgers wil betrekken bij je handelen.

Vragen hierbij zijn: Welke burgers wil je betrekken? In welke vorm wil je burger betrekken?

4. Identificeer de integrale effecten van je handelen.

Vragen in deze fase zijn: Is er sprake van win-wins of afruilen op andere thema's van brede welvaart? Zijn er win-wins of afruilen op thema's van brede welvaart te verwachten voor toekomstige generaties en mensen elders? Is er sprake van win-wins of afruilen voor andere groepen in de samenleving?

5. Beslis of de integrale effecten vragen om aanvullend handelen.

Vragen hierbij zijn bijvoorbeeld: Vragen de geïdentificeerde win-wins nog aanvullend handelen? Moeten we flankerende acties voor de geïdentificeerde afruilen organiseren?

6. Maak de integrale keuzes.

De vraag hierbij is: welke integrale keuze maken we op basis van de voorafgaande stappen?

7. Beschrijf het proces en de overwegingen.

Deze laatste stap legt de achterliggende overwegingen van keuzes bloot en draagt daarmee bij aan transparantie van keuzes.

N.B. Dit stappenplan moet gezien worden als een groeimodel. Het experimenteren en leren met en in de praktijk zal dan ook zeker kunnen leiden tot aanpassingen en/of verfijningen.

Ik wil op basis van deze randvoorwaarden met praktijkgericht onderzoek het toepassen van brede welvaart van hinderen naar realiseren en van de theorie naar de praktijk brengen. We richten ons hierbij op kleine projecten rondom maatschappelijke opgaven - om met kleine successen bij te dragen aan kennis over het toepassen van brede welvaart.

Brede welvaart als denk- en doekader

1. Beschrijf op welke thema's van brede welvaart je handelen zich richt.

2. Beschrijf de doelgroepen en plaatsbepaling van je handelen.

3. Bepaal of je burgers wil betrekken bij je handelen.

4. Identificeer de integrale effecten van je handelen.

5. Beslis of de integrale effecten vragen om aanvullend handelen.

6. Maak de integrale keuzes.

7. Beschrijf het proces en de overwegingen.

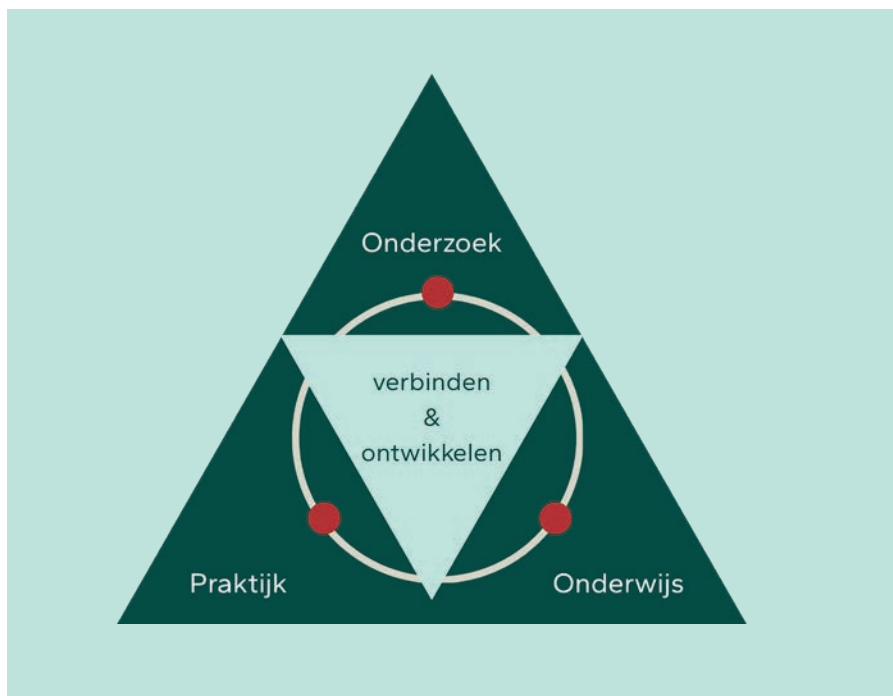

Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart

In januari 2025 startte het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart bij de faculteit Management en Bedrijf. Toegepaste brede welvaart is het gebruik van brede welvaart als denk- en doekader in de praktijk. Het kenniscentrum verricht praktijkgericht onderzoek naar toegepaste brede welvaart.

Eerder in deze rede kwam naar voren dat we in een transitie zitten van het denken in termen van smalle welvaart naar denken in termen van brede welvaart. Bij deze transitie horen ook nieuwe praktische inzichten en werkwijzen. Hierbij bieden de eerdergenoemde randvoorwaarden voor het toepassen van brede welvaart ons houvast. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de uiteindelijke uitvoerders en met de complexiteit die zij ervaren bij deze nieuwe inzichten en werkwijzen. Dit vraagt veel van organisaties, bijvoorbeeld in de manier waarop zij (samen)werken en beslissingen nemen.

Het hoofddoel van het kenniscentrum is om met praktijkgericht onderzoek samen met vertegenwoordigers uit de beroepspraktijk en onderwijs (zie figuur 3) nieuwe inzichten, werkwijzen en oplossingen te ontwikkelen die recht doen aan het denken en doen in termen van brede welvaart en zo bij te dragen aan een meer toekomstbestendige samenleving en brede welvaart voor iedereen.

Figuur 3. De driehoek van praktijkgericht onderzoek

Het gaat bij praktijkgericht onderzoek vanuit het brede welvaartsperspectief ook om het combineren van kennis uit verschillende vakgebieden en dat maakt het onderzoek van het kenniscentrum per definitie inter-, multi- of transdisciplinair.

Het onderzoek heeft tot doel bij te dragen aan de ontwikkeling van de veldwerkpartners, docenten en studenten en innovatie van de beroepspraktijk, alsook het onderwijs van de faculteit Management en Bedrijf.

Verbinding met het onderwijs van de faculteit Management & Bedrijf

Het onderzoek van het kenniscentrum is nauw verweven met het onderwijs aan de faculteit Management en Bedrijf, zodat studenten, docenten en docent-onderzoekers actief kunnen deelnemen aan ons praktijkgericht onderzoek, bijvoorbeeld via stages, minoren en afstudeerprojecten. Zo kunnen zij vanuit het brede welvaartsperspectief bijdragen aan het oplossen van actuele maatschappelijke en organisatorische vraagstukken.

De kennis die studenten, docenten en docent-onderzoekers meenemen uit hun opleiding is hierbij belangrijk. Zo kan de opleiding Commerciële Economie bijdragen met kennis over businessmodellen die zowel winstgevend zijn als bijdragen aan maatschappelijk verantwoord ondernemen. De opleidingen hbo-Rechten en Sociaal Juridische Dienstverlening brengen juridische kennis in om rechtvaardige en toegankelijke oplossingen te creëren die bijdragen aan gelijke kansen en participatie. Communicatie kan bijdragen met kennis over hoe communicatie mensen verbindt, betrokkenheid vergroot en maatschappelijke vraagstukken begrijpelijk maakt. Vanuit de opleiding HRM kan kennis komen over hoe organisaties mensgericht en inclusief kunnen worden ingericht, met aandacht voor welzijn, talentontwikkeling en duurzame inzetbaarheid. De opleiding Management in de Zorg draagt bij met kennis over hoe zorgprocessen mensgerichter, inclusiever en meer gericht op welzijn en kwaliteit van leven gemaakt kunnen worden.

De kennis die opgedaan wordt in het onderzoek binnen het kenniscentrum zal weer worden ingebracht in het onderwijs, zodat de curricula worden verrijkt met actuele kennis over het oplossen van maatschappelijke en organisatorische vraagstukken.

Verbinding met beroepspraktijk in Zuid-Holland

We werken als onderzoekers op gelijkwaardige wijze samen met praktijkpartners – zoals gemeenten, maatschappelijke organisaties, bedrijven en bewoners. Gezamenlijk formuleren we vragen, ontwikkelen we mogelijke oplossingen, en testen deze in de praktijk. Deze cyclische en reflectieve aanpak maakt het mogelijk om te leren en aanpassingen door te voeren tijdens het proces, in plaats van achteraf. Bij vraagstukken rondom brede welvaart helpt deze actiegerichte onderzoeksmethode om verschillende perspectieven op tafel te krijgen. Er ontstaat ruimte voor de stemmen van bewoners en andere betrokkenen die vaak niet vanzelfsprekend worden gehoord. Met deze werkwijze ontstaat onderzoek waarbij actief wordt samengewerkt met de praktijk en dat bijdraagt aan het realiseren van brede welvaart – nu én in de toekomst, in Zuid-Holland en daarbuiten.

Daarnaast zoekt het kenniscentrum ook nadrukkelijk verbinding met de andere faculteiten van de Hogeschool Leiden en met kennisinstellingen die zich bezighouden met het terrein van het toepassen van brede welvaart. De oprichting van een lerend netwerk van lectoren dat zich richt op brede welvaart, vormt een kader waarin oplossingen, inzichten en producten gedeeld worden die verder reiken dan de afzonderlijke projecten.

Drie onderzoekslijnen

Brede welvaart blijft een veelomvattend onderwerp dat vraagt om een nadere focus. Het kenniscentrum gaat zich voornamelijk richten op drie onderzoekslijnen: 1) kansengelijkheid in leren en werken, 2) circulaire economie in de regio en 3) samenleven in de wijk.

1. Kansengelijkheid in leren en werken

Iedereen in Nederland moet de kans krijgen om zich te ontwikkelen en zijn talenten in te zetten. Onderwijsinstellingen, bedrijven, overheden én professionals dragen hier gezamenlijk verantwoordelijkheid voor. Inclusiviteit van het onderwijs en de arbeidsmarkt is een belangrijke voorwaarde voor gelijke kansen in leren en werken.

Vanuit het brede welvaarts perspectief gaat het bij kansengelijkheid in leren en werken niet alleen om economische groei of arbeidsproductiviteit, maar ook om inclusiviteit en persoonlijke ontwikkeling of de gevolgen van het grootschalig inzetten van AI voor het milieu. Het perspectief benadrukt dat werken aan kansengelijkheid en duurzame ontwikkelkansen bijdraagt aan welzijn, maatschappelijke samenhang en (regionale) veerkracht.

In Zuid-Holland werkt het kenniscentrum samen met onderwijsinstellingen, bedrijven en overheden aan een inclusieve arbeidsmarkt en onderwijs. De regio kampt met personeelstekorten, wat de noodzaak vergroot om het aanwezige menselijk kapitaal optimaal te benutten en verder te ontwikkelen. Daarom wordt ingezet op een structureel beter functionerende arbeidsmarkt, waarin onderwijs en werk beter op elkaar aansluiten. Concreet gebeurt dit bijvoorbeeld via initiatieven die de instroom en uitstroom van hbo-studenten verbeteren, of programma's van bedrijven die werknemers stimuleren om zich bij te scholen in het kader van een leven lang ontwikkelen. Zo krijgt iedereen de kans om mee te doen, te groeien en bij te dragen aan brede welvaart in de regio.

2. Circulaire economie in de regio

De circulaire economie richt zich op het langer in de productieketen houden van grondstoffen, met als doel een optimaal gebruik en hergebruik van grondstoffen met de hoogste waarde voor de economie en de minste schade voor het milieu⁸⁷. Dit draagt bij aan een betere leefomgeving voor huidige en toekomstige generaties, bijvoorbeeld door minder afval, lagere CO²-uitstoot, en minder uitputting van natuurlijke hulpbronnen.

Het brede welvaartspectief versterkt de circulaire economie door niet alleen economische en ecologische, maar ook sociale waarden zoals rechtvaardigheid, inclusie en leefbaarheid en verdeling van lusten en lasten tussen groepen burgers centraal te stellen. Door circulaire economie niet alleen als technisch of economisch vraagstuk te zien, ontstaat ruimte voor initiatieven die aansluiten bij de leefwereld van bewoners en consumenten. Dit vergroot draagvlak onder burgers en verkleint de kans op uitsluiting, waardoor een inclusieve circulaire toekomst dichterbij komt.

De circulaire economie in de regio krijgt steeds meer vorm. Zo werken de gemeente Leiden en Rotterdam in samenwerking met ondernemers en bewoners toe naar 100% circulariteit in 2050. Daarnaast laten ondernemers al zien dat dat circulair ondernemen niet alleen draait om grondstoffen, maar ook om mensen – door hergebruik te koppelen aan kansen voor wie anders buitenspel staat.⁸⁸ Daarnaast is er ook ruimte voor buurtgerichte oplossingen, zoals repaircafés en buurtinitiatieven rondom bijvoorbeeld afval,⁸⁹ die geworteld zijn in de leefwereld van bewoners.

3. Samenleven in de wijk

De wijk is de plek waar allerlei maatschappelijke vraagstukken tastbaar worden, zoals veiligheid, een schone leefomgeving, wonen en toegang tot zorg, onderwijs en vervoer. Het is ook de plek waar binnen formele en informele netwerken hard gewerkt wordt aan de uitvoering van oplossingen voor deze vraagstukken. De wijk is kortom de plek waar brede welvaart, of een gebrek daaraan, ervaren wordt.

Het brede welvaartspectief verruimt onze blik op uitdagingen in de wijk, omdat we niet alleen in het hier en nu thema's met elkaar verbinden, maar ook kijken naar elders en de toekomst. Er ontstaan andere en meer toekomstbestendige oplossingen door multidisciplinaire samenwerkingen.

Neem als voorbeeld arbeidsmigranten die dakloos worden bij ontslag door 'bed en brood'-arrangementen. Dit wordt tastbaar in de wijken waar zij op straat rondhangen, en leidt tot vraagstukken als de ervaren veiligheid van de wijkbewoners en de gezondheid van de arbeidsmigranten. Als de oplossingen zich op deze tastbare gevolgen richten dan blijven ze steken op handhaving, zorg en opvang. Het brede welvaartspectief biedt een ruimere blik, die bijvoorbeeld ook de werkgevers betreft die de 'bed en brood'-arrangementen aanbieden en wier verdienmodel gestoeld is op goedkope arbeidskrachten. Maatregelen die hiervoor oplossingen bieden, zijn vaak niet op wijkniveau te nemen. Om tot toekomstbestendige oplossingen te komen moet er misschien ook worden gekeken naar automatisering van arbeidsprocessen.

Deze onderzoekslijnen bieden ons richting aan de start van het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart. Dit laat onverlet dat deze onderzoekslijnen zich de komende jaren verder zullen ontwikkelen. Het is hier ook van belang op te merken dat we aan projecten kunnen gaan werken die binnen meer dan één onderzoekslijn vallen. Daarnaast lijkt het onvermijdelijk dat maatschappelijke ontwikkelingen op verschillende terreinen, bijvoorbeeld rondom veiligheid of migratie, ons kunnen doen besluiten om de koers bij te stellen.

In mijn lectoraat gaan we in de praktijk aan de slag met de transitie van smalle naar brede welvaart, door met het toepassen van brede welvaart in de praktijk te leren en te experimenteren. Alleen door hier in en met de praktijk mee aan de slag te gaan, kan deze transitie slagen.

In mijn lectoraat gaan we in de praktijk aan de slag met de transitie van smalle naar brede welvaart, door met het toepassen van brede welvaart in de praktijk te leren en te experimenteren.

Dankwoord

Mijn inspiratie voor deze rede kwam van ...

Harry waarmee ik eindeloos sprak over wetenschap, politiek en samenleving,
Gerben die zich zo vrij voelde om me op een dag om 3 uur 's nachts te bellen om te vertellen dat zijn proefschrift ook af was,

De **zee** die me wijds en ver doet kijken en denken,

Gloria Steinem die me er aan herinnert dat de strijd voor gelijkheid tussen mannen en vrouwen nooit klaar is,

De gedichten van **Angelou**, **Slauerhoff**, **Kopland** en **Nolens** die mij helpen mijn gevoelens woorden te geven,

Reis door Italië van **Goethe** die mijn liefde voor Italië aanwakkerde,

Mijn collega's bij **NCDO** die lieten zien dat werk, plezier en maatschappelijke impact samen kunnen vallen,

De **Biënnale van Venetië** waar ik me elke twee jaar verwonder,

Een **zeiltocht** van A Coruña naar Hellevoetsluis die me eens te meer deed beseffen dat opgeven voor mij geen optie is,

Het **Klimaatakkoord van Parijs** dat me inspireerde echt aan de slag te gaan met het klimaat,

Mijn collega's van het **Sociaal Cultureel Planbureau** die mij in contact brachten met brede welvaart en waar ik mijn best heb gedaan een echte ambtenaar te worden,

Familiebedrijven waarbij lange termijn denken in het DNA zit,

Hotel de Oude Hoorn omdat ik er geboren ben,

Het korte termijn denken van veel **politici**,

Theo die me de weg wees naar de verbinding tussen wetenschap en beroepspraktijk,

De wandelingen met **Jep** waarin ik vaak de oplossingen voor grote en kleine problemen vond,

La Guernica van **Picasso** en de foto's van **Lee Miller** waarop het werpen van een blik voldoende is om me te doen realiseren dat we ons best moeten doen om in vrede met elkaar samen te leven,

Het Robbers Cave experiment van **Muzafer Sherif** die mijn enthousiasme voor wetenschap aanwakkerde,
Feijenoord, geen woorden maar daden, need I say more,
Het afwegingskader van het **MIT** die mij liet zien dat het toepassen van brede welvaart kan,
Escoffier die koken tot kunst verhief,
New York City geeft me keer op keer het gevoel van eindeloze mogelijkheden,
De muziek van **Bach, Prince, Shaffy** en **Blondie** die de soundtrack van mijn leven vormt,
Shakespeare die mijn taal kleur gaf en die ik bewust of onbewust elke dag minstens één keer citeer,
Samen praten, lachen, eten, drinken met mijn familie en vrienden.

Deze rede is mede tot stand gekomen door de hulp van...

Lisette Kuyper, Kim Putters, Cees Elzinga, Robin Philips, Manon Eikelenboom, Fenna van Marle, Roel Bottema, Kaylee Holt, Titia Verdenius en Ruby Fasten.

Het kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart is er gekomen met hulp van...

Danny Duckers, Tanja Neijboer, Ruby Fasten, Chantal Terstegen, Rosanne Noteborn en in een latere fase Kaylee Holt en Titia Verdenius.

Ik verheug me om samen met mijn collega's van het Kenniscentrum aan de slag te gaan met praktijkgericht onderzoek naar toegepaste brede welvaart. Laten we de mooie weg die we afgelopen maanden zijn ingeslagen verder volgen!

Tot slot

Ik draag deze rede op aan mijn vader en aan Harry van den Berg.

Medewerkers Kenniscentrum

Lector Brede Welvaart

Dr. Christine Carabain

Christine wil met praktijkgericht onderzoek, samen met de onderzoekers, studenten, docenten én de beroepspraktijk, leren en experimenteren met brede welvaart als denk- en doekader om zo concrete handvatten te bieden om meer integraal handelen mogelijk te maken.

Christine heeft een achtergrond in de sociale, economische en milieupsychologie en methoden van onderzoek. Zij houdt zich al vanaf 2007 bezig met thema's als duurzaamheid en brede welvaart, bij verschillende organisaties en in diverse rollen. Onder meer bij het Sociaal en Cultureel Planbureau, de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling en de laatste twee jaar bij het Maatschappelijk Impact Team, de maatschappelijke evenknie van het Outbreak Management Team. Zij wil met haar praktijkgerichte onderzoek over het toepassen van brede welvaart bijdragen aan een toekomstbestendige economie en samenleving.

Associate Lector

Dr. Fenna van Marle

Fenna wil door middel van onderzoek in en met de praktijk meer inzicht krijgen in de waardencomplexiteit die kenmerkend is voor brede welvaart: hoe worden in de praktijk verschillende waarden tegen elkaar afgewogen in relatie tot bedede welvaart? En hoe kan onderzoek beter aansluiten op de afwegingen die in de beroepspraktijk gemaakt worden. Dit om bij te dragen aan praktisch handelen in de context van maatschappelijke transitie; het werken met waarden.

Fenna heeft 15 jaar ervaring in het hoger onderwijs en met praktijkgericht onderzoek op het gebied van veiligheid, leefbaarheid, welzijn en (de governance van) sociale ongelijkheid. Voornamelijk in de context van aandachtswijken. Fenna heeft ervaring met (het coördineren van) diverse vormen van kwantitatief en kwalitatief onderzoek, waaronder living labs en actie-onderzoek. De afgelopen twee jaar deed Fenna postdoctoraal onderzoek naar de governance van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid: etnografisch en actie-onderzoek naar samenwerking in een context van waardencomplexiteit..

Onderzoeker

Roel Bottema, MA

Roel is onderzoeker toegepaste brede welvaart bij het kenniscentrum. Sinds 2013 houdt Roel zich bezig met beleidsonderzoeken op diverse terreinen, zoals het sociaal domein, circulaire economie en innovatiebeleid. Hij heeft dit altijd gedaan in projecten in opdrachten van overheden en maatschappelijke organisaties. Als onderzoeker wil Roel uitvoering, beleid en bestuur beter op elkaar laten aansluiten zodat maatschappelijke problemen effectief aangepakt worden.

Onderzoeker

Dr. Manon Eikelenboom

Manon Eikelenboom is actie-onderzoeker op het gebied van duurzaamheid en circulariteit. In haar werk brengt ze wetenschappelijke inzichten samen met de ervaringen van bedrijven, bewoners en publieke organisaties. Ze heeft meerdere jaren onderzoekservaring als promovendus en postdoc aan de universiteit, met een focus op circulaire innovaties in de gebouwde omgeving, zoals samenwerking en bewonersparticipatie bij circulaire wijkvernieuwing. Haar doel is om het brede-welvaartspectief steviger te verankeren in circulaire oplossingen, zodat deze bijdragen aan leefbaarheid, inclusie en welzijn, nu en in de toekomst.

Onderzoeker

Dr. Robin Philips

Robin is sinds augustus 2025 aan de slag als onderzoeker bij het kenniscentrum. Robin heeft, tijdens zijn PhD en postdoc onderzoek aan o.m. het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Universiteit Utrecht en Université Catholique de Louvain, onderzoek gedaan naar brede welvaart (vanuit het project Brede Welvaartsindicator aan Universiteit Utrecht), regionale economische ontwikkeling, arbeidsmarkt(beleid), economische geschiedenis, menselijk kapitaal en de kwaliteit van banen. Robin wil graag bijdragen aan het doorontwikkelen van brede welvaart als een maatstaf en instrument voor overheden, organisaties en bedrijven. Daarnaast hoopt hij bij te dragen met evidence-based en toegepast onderzoek met en voor de praktijk.

Docent-onderzoeker

Kimberley Aarts, MA

Kimberley is sinds kort docent-onderzoeker bij het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart. Ze heeft een passie voor onderzoek en is een gedreven onderzoeker. Ze heeft de onderzoeksmaster ICT in Business and the Public Sector aan Universiteit Leiden voltooid en is sinds 2020 werkzaam binnen de opleiding Commerciële Economie aan de Hogeschool Leiden. Als docent geeft Kimberley verscheidene onderzoeksvakken, waaronder Purpose Driven Research en Market Research 2. Als een docent-onderzoeker binnen het kenniscentrum wil Kimberley met praktijkgericht onderzoek bijdragen aan een betere welvaart voor eenieder in het ruimste zin van het woord. Aangezien brede welvaart verder gaat dan economische en financiële groei.

Docent-onderzoeker **Drs. Annoek Jansen**

Annoek heeft ruim twintig jaar ervaring als kwalitatief marktonderzoeker en is sinds 2020 verbonden aan Hogeschool Leiden als docent en afstudeerbegeleider bij de opleiding Commerciële Economie. Vanuit haar rol als docent-onderzoeker bij het kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart wil zij onderzoek naar maatschappelijke vraagstukken rondom brede welvaart toegankelijk maken. Enerzijds voor regionale bedrijven en lokale overheden, door in co-creatie te werken aan maatschappelijke opgaven, en anderzijds voor studenten, door hen te laten ervaren hoe meervoudige waardecreatie in de praktijk vorm krijgt. Met praktijkgericht onderzoek wil Annoek bijdragen aan inzichten die concreet, toepasbaar en gericht zijn op brede welvaart in een toekomstbestendige samenleving.

Docent-onderzoeker **Mr. Stefan Kok**

Stefan heeft als juridisch adviseur en (internationaal) beleidsmedewerker gewerkt op het gebied van het nationaal en Europees asielrecht. Hij heeft onder andere vergelijkend onderzoek gedaan naar verschillende asielsystemen, de beoordeling van de geloofwaardigheid in asielprocedures en asielverzoeken van minderjarigen. Hij is lid van de redactie van het juridisch vakblad *Asiel & Migrantenrecht*. Stefan geeft les in het Europees recht, mensenrechten en bestuursrecht. Hij is daarnaast onderzoeksdocent.

Docent-onderzoeker **Lisanne de Nood**

Lisanne is afgestudeerd in Nederlandse taal en cultuur en is een ervaren docent. Bij de opleiding Communicatie is zij ook werkzaam als afstudeerbegeleider. Voorheen deed Lisanne onderzoek naar motivatie voor leren. Bij het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart houdt Lisanne zich vooral bezig met de onderzoekslijn Kansengelijkheid in leren en werken. Daarnaast zal zij aan de slag gaan met de vraag: hoe kunnen de opbrengsten van het kenniscentrum van waarde zijn voor het onderwijs aan de faculteit Management en Bedrijf en hoe kunnen samenwerkingen met het onderwijs van waarde zijn voor het kenniscentrum?

Docent-onderzoeker **Dr. Jacqueline van Oijen**

Jacqueline is al een geruime tijd verbonden als docent aan de MiZ-opleiding en is in de associate degree actief bij de ondernemerschap- en verandermodule en in de bacheloropleiding bij de onderzoeksmodules en de leiderschapsmodule (complex vraagstuk). Momenteel is zij verbonden aan het Kenniscentrum voor Toegepaste Brede Welvaart en actief als voorzitter in de Centrale Ethische Onderzoekscommissie van de hogeschool. In 2023 beoordeelde zij, als onderdeel van de vierde evaluatie van de WMO, het functioneren van Nederlandse medisch-ethische toetsingscommissies. In 2025 promoveerde zij aan de Erasmus School of Health Policy & Management op de governance van medisch-wetenschappelijk onderzoek; balanceren van ethische en wetenschappelijke waarden in regelgeving en toezicht.

Docent-onderzoeker **Dr. Dina Zbeidy**

Dina is antropoloog en heeft meerdere jaren gewerkt bij verschillende mensenrechten organisaties in Palestina en Nederland. Ze heeft onderzoeken gedaan naar nationalisme, sociale bewegingen, en vluchtelingen in het Midden-Oosten. Dina is docent sociale wetenschappen bij de opleiding HBO-Rechten en geeft onder andere de vakken Mens en Recht, Kritische Blik, en migratie. Ook is zij afstudeerbegeleider. Daarnaast doet Dina onderzoek naar mensenrechtenonderwijs, diversiteit, gelijkwaardigheid en inclusie beleid bij overheidsinstellingen, en rond thema's zoals conflict, migratie, vluchtelingen, gender en politieke bewegingen.

Projectmedewerker **Kaylee Holt**

Kaylee Holt is projectmedewerker bij het Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart en ondersteunt zowel bij de uitvoering van onderzoeksprojecten als bij de algemene organisatie binnen het kenniscentrum. Binnen het kenniscentrum levert Kaylee een bijdrage aan de praktische ondersteuning van lopende onderzoekstrajecten en helpt ze bij het faciliteren van interne processen en activiteiten. Ze is betrokken bij de organisatie van bijeenkomsten, ondersteunt het team in de dagelijkse werkzaamheden en draagt zo bij aan een soepele werking van het kenniscentrum.

Adviseur kwaliteitszorg

Titia Verdenius, MSc

Titia Verdenius is adviseur kwaliteitszorg onderzoek bij Kenniscentrum Toegepaste Brede Welvaart. Sinds 2006 werkt ze als bedrijfskundige in het hoger onderwijs in diverse ondersteunende en adviserende rollen op het snijvlak van proces-, informatie- en verandermanagement. Binnen het kenniscentrum richt Titia zich op het versterken van de interne organisatie en het borgen van kwaliteit in onderzoek. Ze bouwt aan heldere processen, ondersteunt het team bij samenwerking en is projectleider bij onderzoeksvisitaties.

ht): Maak van alle ideeën
jullie de verschillende
in een samenhangend
de volgende stappen?

Eindnoten

- 1 Buijs, Verbrugge & van Baardewijk (2018).
- 2 Tijdelijke Commissie Breed Welvaartsbegrip (2016), pagina 20.
- 3 Zie onder meer de discussie die heeft plaatsgevonden in de volgende publicaties in het tijdschrift *Economisch Statistische Berichten*: Jacobs (2021), Vollebergh (2022, 2023), Van Bavel et al. (2022) en Jacobs (2025).
- 4 CBS (2025a).
- 5 Kolbert (2017).
- 6 CPB, PBL & SCP (2018).
- 7 De Beer (2020).
- 8 CBS (2021).
- 9 IPPC (2023).
- 10 NBC (2025).
- 11 Acemoglu & Johnson (2023).
- 12 ABF Research (2024).
- 13 CBS (2025b).
- 14 Zie voor een vergelijkbare oproep, SER (2024a).
- 15 Het rapport van ABF Research (2024) raamt het statistisch woningtekort in Nederland in 2024, ondanks de bruto toename van de woningvoorraad in 2023, op 400.500 woningen. Indien het streefcijfer van een woningtekort van 2% van de woningvoorraad moet worden nagestreefd, zijn er 231.800 woningen tekort.
- 16 CBS (2025c).
- 17 PBL (2021).
- 18 PBL (2023).
- 19 Berg et al. (2023).
- 20 CPB, PBL & SCP (2024) en Mulder (2025).
- 21 Weterings et al. (2022).
- 22 Zie in dat verband ook de uitkomsten van een onderzoeksprogramma van het PBL dat ter ondersteuning van het Regio Dealbeleid onderzocht wat waar werkt om de brede welvaart in de regio te bevorderen (PBL 2020).
- 23 Kleinknecht (2025).
- 24 Zie in dat verband Corvellec et al. (2021).
- 25 Inspiratie uit de regio: in de Rotterdamse wijk Oude Westen werken bewoners samen met andere organisaties in de 'Werkplaats Duurzaam' aan experimenten met tweedehands materialen, energie-coaching en reparatie-initiatieven om gezamenlijk een circulaire wijk te creëren.

- 26 Zie bijvoorbeeld Eikelenboom & Long (2023).
- 27 We verwijzen in het verband van 'smalle welvaart' naar het begrip dat welvaart in de welvaartseconomie veelal materiële en financiële aspecten behelst en in mindere mate sociale en ecologische aspecten. In dat verband kunnen we wijzen naar de kennisnotitie van Tunderman, Carabain en Boelhouwer (2024) en de rede van Kim Putters (2024).
- 28 Zie onder meer de definitie van het Centraal Bureau van Statistiek (beschikbaar via [hier](#)): "Het BBP is de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken".
- 29 Swets en Ederveen (2023).
- 30 Zie onder meer de historische reconstructie van de Brede Welvaartsindicator door Philips et al. (2021), later ook verschenen in Rijpma et al. (2024). Een soortgelijke conclusie op basis van historische reeksen werd ook gemaakt door Lintsen et al. (2018).
- 31 Zie Philips et al. (2021) en Rijpma et al. (2024) voor de dataset en een uitgebreide beschrijving van de methodologie.
- 32 Acting Secretary of Commerce (1934), pagina 7.
- 33 Het denken over (brede) welvaart heeft in de geschiedenis van het economische denken natuurlijk een langere traditie dan de laatste drie decennia: voor een overzicht, zie onder meer Macekura (2020). Zo maakte, bijvoorbeeld, Easterlin (1972) reeds de observatie dat nationale verschillen in nationaal inkomen niet noodzakelijk verschillen in geluk tussen landen kunnen verklaren.
- 34 Voor een beschrijving van de methodologie van de Genuine Progress Indicator, kunnen we onder meer verwijzen naar Max-Neef (1995) en Kubiszewski et al. (2013). Voor een beschrijving van de methodologie van de *Index of Sustainable Economic Welfare*, kunnen we onder meer verwijzen naar Daly & Cobb (1989).
- 35 Voor een beschrijving van de methodologie van de OESO Better Life Initiative, kunnen we onder meer verwijzen naar Boarini en Mira D'Ercole (2013).
- 36 Stiglitz et al. (2008).
- 37 Stiglitz et al. (2009).
- 38 Stiglitz et al. (2019).
- 39 ONS (2025, pagina 5): "The SNA contains several substantial improvements related to measuring the economy (...) The chapters of the SNA 2025 on well-being and sustainability attempt to capture some of the scope of beyond

GDP statistics. However, they are lighter-touch approaches, and do not fully define well-being or create a framework for integrating all such beyond GDP data."

- 40 Zie o.a. SER (1992) en WRR (2013).
- 41 Tijdelijke Commissie Breed Welvaartsbegrip (2016).
- 42 CBS (2025a).
- 43 Zendijk et al. (2025).
- 44 Zo rapporteert het Fries Sociaal Planbureau onder meer vaak over de brede welvaart in de verschillende regio's van Fryslân op basis van cijfers van de Regionale Monitor Brede Welvaart maar ook andere bronnen. Voor meer informatie, zie: <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/brede-welvaart-in-de-verschillende-regios-van-fryslan/>
- 45 CBS (2025a), voor meer informatie zie de website <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals> en de website <https://www.uu.nl/onderzoek/institutions-for-open-societies/brede-welvaart/brede-welvaartsindicator>
- 46 Zie bijvoorbeeld de website <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/brede-welvaart-in-de-verschillende-regios-van-fryslan/>; <https://trendbureau Drenthe.nl/brede-welvaart/>
- 47 Zie onder meer Boarini & D'Ercole (2013). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-better-life-index.html>
- 48 CBS (2025a). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals>
- 49 Zie onder meer Zendijk et al. (2025). Meer informatie is ook te vinden via de websites: <https://www.uu.nl/onderzoek/institutions-for-open-societies/brede-welvaart/brede-welvaartsindicator> <https://www.rabobank.nl/kennis/tag/011279543/brede-welvaart?query=&tab=knowledge&page-number=1&page-size=6&type=text>
- 50 Zie onder meer Thewissen (2022).
- 51 Zie onder meer Thissen en Content (2022).
- 52 Zie onder meer Tunderman, Carabain en Boelhouwer (2024).
- 53 CPB/PBL/SCP (2022), pagina 13.
- 54 CBS (2022), pagina 6. Met deze drie dimensies "volgt het CBS de aanbevelingen en het raamwerk van het CES-meetsysteem van de UNECE [Conference of European Statisticians]".
- 55 Weiss (1989).
- 56 Bruyn et al. (2025).
- 57 CPB, PBL en SCP (2022), pagina 14. Zie ook: Stiglitz et al. (2009), pagina 15.

- 58 Stiglitz et al. (2009), pagina 40.
- 59 Bijkerk & Raspe (2025).
- 60 Groenleer et al. (2024).
- 61 de Jonge (2022).
- 62 Zie bijvoorbeeld de Jonge (2022).
- 63 Den Ridder & Kunst (2025).
- 64 Hahn et al. (2014).
- 65 Hahn et al. (2014).
- 66 Avelino & Wittmayer (2015).
- 67 Ganzevoort & Groenleer (2024).
- 68 Participatiecoalitie (2024).
- 69 SER (2024b).
- 70 PBL (2024).
- 71 CPB, PBL & SCP (2024) en Mulder (2025)
- 72 Mommaas (2025), pagina 93.
- 73 Asadikia et al. (2024).
- 74 Zie onder meer Allen et al. (2019), Asadikia et al. (2024) en Ike et al. (2019).
- 75 Zie ook de aanpak van Prof. Katrien Termeer, via de website <https://www.wur.nl/en/article/small-wins-essential-seeds-for-systemic-changes.htm>
- 76 Meijdam (2025).
- 77 Raspe (2024).
- 78 Zie interview van Kim Putters (2018), via de website <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2018/43/om-goede-keuzes-te-maken-zijn-onafhankelijke-data-nodig>
- 79 Zoals ook Dierynck en Joos (2014) benadrukken voor duurzaamheidsrapportages voor bedrijven en organisaties.
- 80 Thibaut & Walker (1975).
- 81 Zie onder meer Leonard & Philippe (2021).
- 82 Zie onder meer het 'praktijkboek' voor beleidspraktijk (Nagelkerke et al. 2025) en het Regiokompas (zie onder meer de website: <https://hetpon-telos.nl/wat-we-doen/regiokompas-brede-welvaart/>).
- 83 Groenleer et al. (2024).
- 84 Het denkkader brede welvaart van het Ministerie Infrastructuur en Waterstaat (IenW) is geen vastgesteld beleidskader, maar een hulpmiddel om brede welvaart te concretiseren en te integreren in beleid en uitvoering. Dit is te vinden via de volgende website: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-8bcbcd6f3588a34d1f066560dd3943815955b64ef/pdf>
- 85 Nagelkerke et al. (2025).
- 86 Het Maatschappelijk Impact Team heeft een afwegingskader ontwikkeld voor een gewogen en transparante advisering en besluitvorming bij pandemieën.

Voor meer informatie, zie onder meer: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2024/08/19/mit-poster-afwegingskader-bij-pandemieen>

- 87 PBL (2025).
- 88 Bijvoorbeeld Remake Society in Rotterdam, dat textielafval omzet tot nieuwe producten én werk biedt aan mensen die moeite hebben op de reguliere arbeidsmarkt.
- 89 Bijvoorbeeld de Afrikaanderwijk, waar een buurtcoöperatie is opgezet die de afvalinzameling op de lokale markt heeft overgenomen, waarbij banen voor lokale bewoners zijn gecreëerd en een schonere buurt is gerealiseerd.
- 90 Zie onder meer Boarini & D'Ercole (2013). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-better-life-index.html>
- 91 CBS (2025a). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals>
- 92 Zie onder meer Zendijk et al. (2025). Meer informatie is ook te vinden via de websites: <https://www.uu.nl/onderzoek/institutions-for-open-societies/brede-welvaart/brede-welvaartsindicator>
<https://www.rabobank.nl/kennis/tag/011279543/brede-welvaart?query=&tab=knowledge&page-number=1&page-size=6&type=text>
- 93 Zie onder meer Boarini & D'Ercole (2013). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-better-life-index.html>
- 94 CBS (2025a). Meer informatie is ook te vinden via de website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals>
- 95 Zie onder meer Zendijk et al. (2025). Meer informatie is ook te vinden via de websites: <https://www.uu.nl/onderzoek/institutions-for-open-societies/brede-welvaart/brede-welvaartsindicator>
<https://www.rabobank.nl/kennis/tag/011279543/brede-welvaart?query=&tab=knowledge&page-number=1&page-size=6&type=text>
- 96 CPB/PBL/SCP (2022), pagina 13.

Referenties

- ABF Research (2024). *Primos-prognose 2024. Prognose van bevolking, huishoudens en woningbehoefte*. Delft: ABF Research (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).
- Acemoglu, D. & Johnson, S. (2023). *Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity*. New York: Public Affairs.
- Acting Secretary of Commerce. (1934). *National Income, 1929–1932: Letter from the Acting Secretary of Commerce Transmitting in Response to Senate Resolution No. 220, a Report on National Income, 1929–32*. Washington: United States Government Printing Office.
- Allen, C., Metternicht, G., & Wiedmann, T. (2019). Prioritising SDG targets: Assessing baselines, gaps and interlinkages. *Sustainability Science*, 14 (2), 421-438.
- Asadikia, A., Rajabifard, A., & Kalantari, M. (2024). Navigating sustainability: key factors in prioritising Sustainable Development Goals. *Sustainability Science*, 19 (6), 2041-2063.
- Avelino, F., & Wittmayer, J. M. (2015). Shifting Power Relations in Sustainability Transitions: A Multi-actor Perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18 (5), 628–649.
- Berg, L. van den, Houdt, K. & van Gaalen, R. (2023). *De groeiende groep jongvolwassen thuiswonenden. Kenmerken van blijvers en terugkeerders tussen 2011 en 2021*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Bijkerk, S. & Raspe, O. (2025). Brede welvaartslens biedt nieuw zicht op ongelijkheid. *Economisch-Statistische Berichten*, 110 (4841), 32-35.
- Boarini, R. & D'Ercole, M. M. (2013). Going beyond GDP: An OECD Perspective. *Fiscal Studies*, 34, 289-314.
- Bruyn, S. de, Boelhouwer, J. & Thewissen, S. (2025) Reflectie vanuit Brede Welvaart op de kabinetsplannen: de focus ligt op de welvaart 'hier en nu'. *MeJudice* (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).
- Buijs, G., Verbrugge, A. & van Baardewijk, J. (2018). *Het goede leven en de vrije markt: een cultuurfilosofische analyse*. Rotterdam: Lemniscaat.
- CBS (2021). *Krimp van de beroepsbevolking in beeld*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2022). *Samenvatting Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2022*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2023). *Prognose bevolking 2023-2070*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2025a). *Samenvatting Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2025*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2025b). *Geopolitieke spanningen en maatschappelijke onrust in Nederland: Trends en cijfers*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2025c). *Koopwoningen in mei bijna 10 procent duurder dan jaar eerder*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

Corvellec, H., Stowell, A.F. & Johansson, N. (2021). Critiques of the Circular Economy. *Journal of Industrial Ecology*, 25 (2), 336-349.

CPB (2024). *Macro economische verkenningen*. Den Haag: Centraal Planbureau.

CPB, PBL & SCP (2018). *Verkenning Brede Welvaart 2018. Thema: circulaire economie, gedrag en beleid*. Den Haag: Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving & Sociaal en Cultureel Planbureau.

CPB, PBL & SCP (2022). *Verankering van brede welvaart in de begrotingssystematiek. Voortgangsrapportage van de drie gezamenlijke planbureaus*. Den Haag: Centraal Planbureau; Planbureau voor de Leefomgeving/Sociaal & Cultureel Planbureau.

CPB, PBL & SCP (2024). *Bredewelvaartsanalyse van woningisolatie: een beschouwing van het nationaal isolatieprogramma*. Den Haag: Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving & Sociaal en Cultureel Planbureau.

CPB & SCP (2020). *Kansrijk armoedebeleid*. Den Haag: Centraal Planbureau & Sociaal en Cultureel Planbureau.

Daly, H. & Cobb, J. (1989). *For the Common Good*. Boston: Beacon Press.

De Beer, J. (2020). De demografische toekomst van Nederland: wat weten we, en wat is nog onzeker?. *Demos*, 36 (3), 1-3.

De Jonge, A. (2022). Welvaart voor iedereen. *Binnenlands Bestuur*, online artikel beschikbaar via: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/schuldhulp-en-armoedebeleid/welvaart-voor-iedereen?>

Den Hertog, F., van den Hout, K., Kruize, H., Brombacher, N., Gootzen, A. & de Jongh, D. (2022). *Kennisbundeling Groen en Gezondheid*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Den Ridder, J & S. Kunst (2025). *Burgerperspectieven 2025 Bericht 2, Update: Stand van het land*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dierynck, B. & P. Joos (2014). Duurzaamheidsdenken vereist een duurzame samenwerking tussen wetenschap en praktijk. *Management Control & Accounting*. 4, 30-32.

EEA (2019). *Textiles in Europe's circular economy. Briefing no. 10/2019*. Copenhagen: European Environment Agency.

Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, 89-125. In: David, P. A. & Reder, M. W. (1974). *Nations and Households in Economic Growth*. New York: Academic Press.

Eikelenboom, M. & Long, T.B. (2023). Breaking the Cycle of Marginalization: How to Involve Local Communities in Multi-stakeholder Initiatives? *Journal of Business Ethics*, 186, 31–62.

Ganzevoort, W. & Groenleer, M. (2024). *Burgerparticipatie in de Energietransitie: Inzichten en Lessen uit de Literatuur*. Tilburg: Tilburg University, Academische Werkplaats Klimaat en Energie.

Groenleer, M., van den Boom, J., Ganzevoort, W., & Lavrijssen, S. (2024). *Sturen op brede welvaart en rechtvaardigheid: naar een afwegingskader voor keuzes richting een klimaatneutraal energiesysteem in 2050*. Tilburg: Tilburg University, Academische Werkplaats Klimaat en Energie.

Hahn, T., Pinkse, J., Preuss, L., & Figge, F. (2014). Commitment strategies for sustainability: How business firms can transform trade-offs into win-win outcomes. *Business Strategy and the Environment*, 23(1), 18–37.

Hoekstra, R. (2019). *Replacing GDP by 2030. Towards a Common Language for the Well-being and Sustainability Community*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ike, M., Donovan, J. D., Topple, C., & Masli, E. K. (2019). The process of selecting and prioritising corporate sustainability issues: Insights for achieving the Sustainable Development Goals. *Journal of Cleaner Production*, 236, 117661.

IPCC (2023). *Climate Change 2023: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press, Intergovernmental Panel on Climate Change.

Jacobs, B. (2021). Het beleidsdebat over welvaart mist theoretische fundering. *Economisch-Statistische Berichten*, 106 (4800S), 34–39.

Jacobs, B. (2025) Theoretische fundering van welvaart moet en kan beter. *Economisch-Statistische Berichten*, 110 (4841), 16–19.

Kleinknecht, R. (2025). Meten van welvaart gaat beter dan het sturen erop. *Economisch-Statistische Berichten*, 110 (4841), 10-11.

Kolbert, E. (2017). Why facts don't change our minds. *The New Yorker* (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#))

Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., & Aylmer, C. (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress. *Ecological Economics*, 93, 57–68.

Leonard, M. J., & Philippe, F. L. (2021). Conspiracy theories: A public health concern and how to address it. *Frontiers in Psychology*, 12, 682931.

Lintsen, H. W., Veraart, F. C. A., Smits, J. P. H. & Grin, J. (2018) *De kwetsbare welvaart van Nederland, 1850–2050: naar een circulaire economie*. Amsterdam: Prometheus.

Maas, T. & Lucas, P. (2023). *Brede welvaart en de SDG's. Overeenkomsten verschillen en rollen voor beleid*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Macekura, S. (2020). *The mismeasure of progress: Economic growth and its critics*. Chicago: University of Chicago Press.

Max-Neef, M. (1995). Economic growth and quality of life: a threshold hypothesis. *Ecological Economics*, 15(2), 115–118.

Meijdam, L. (2025). Sturen op Brede Welvaart vraagt vooral een pragmatische aanpak. *MeJustice* (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

Mommaas, H. (2025). Brede welvaart praktiseren, 91-99. In: Nagelkerke, K., Janssen, J. & van Koppen, C. (2025). *Van meer waarde: brede welvaart in de beleidspraktijk*. Tilburg: Nationaal Netwerk Brede Welvaart.

Mulder, M. (2025) Brede welvaartsanalyse geeft onvoldoende inzicht in beleidsafruilen. *Economisch-Statistische Berichten*, 110 (4841), 20–23.

Nagelkerke, K., Janssen, J. & van Koppen, C. (2025). *Van meer waarde: brede welvaart in de beleidspraktijk*. Tilburg: Nationaal Netwerk Brede Welvaart.

NBC (2025). *Biodiversiteit in Nederland onder druk: Rapportage 2025*. Leiden: Naturalis Biodiversity Center.

NIDI (2021) *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen*. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.

ONS (2025). *Measuring progress, well-being and beyond GDP in the UK: May 2025*. London: Office for National Statistics.

Participatiecoalitie (2024). *Samen sterk in de energietransitie: jaaroverzicht 2024 van de Participatiecoalitie*. De Participatiecoalitie (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

PBL (2020). *Notitie: Regiodeals voor brede welvaart. Plan van aanpak 'LNV regio portefeuille' onderzoeksprogramma*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL (2021). *Grote opgaven in een beperkte ruimte*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL (2023a). *Ruimtelijke verkenning Vier scenario's voor de inrichting van Nederland in 2050*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL (2023b). *Balans van de Leefomgeving 2023: Toekomstbestendig kiezen, rechtvaardig verdelen*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL (2024). *Brede welvaart in elke regio. Voor welke keuzes staat het Rijk?*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

PBL (2025). *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2025*. Den Haag:

Planbureau voor de Leefomgeving.

Philips, R. C. M., Rijpma, A., van Bavel, B. J. P. & van Zanden, J.L. (2021).

Welvaartsgroei blijft sinds 1950 achter bij de economische groei. *Economisch-Statistische Berichten*, 106 (4800S), 19-23.

Putters, K. (2024). *Navigeren op het smalle pad naar brede welvaart.*

Maatschappelijke transitie en ons poldermodel. Inaugurale rede. Tilburg: Tilburg University.

Raspe, O. (2024). *Koersen op het kompas van de brede welvaart. Inaugurale rede.* Tilburg: Tilburg University.

Rijpma, A., Philips, R. C. M., & van Bavel, B. J. P. (2024). Multidimensional composite indicators of well-being: Applications in economic history. *Journal of Economic Surveys*, 39, 672–705.

RIVM (2018). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018: een gezond vooruitzicht. Synthese.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

SER (1992). *Convergentie en overlegeconomie. SER-advies, 92/15.* Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

SER (2024a). *Perspectief op brede welvaart in 2040 Bouwen aan de economie van de toekomst.* Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

SER (2024b). *Handreiking: SER participatiewijzer.* Den Haag: Sociaal-Economische Raad. (brochure online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

Stiglitz, J. E. & Fitoussi, J. P. & Durand, M. (2019). *Measuring what counts: the global movement for Well-Being.* New York: The New Press.

Stiglitz, J. E., Sen, A. & Fitoussi, J. P. (2009). *Mismeasuring our lives: Why GDP doesn't add up.* New York: The New Press.

Stiglitz, J. E., Sen, A. & Fitoussi, J. P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.* Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

Stiglitz, J.E. (2024). *The Road to Freedom: Economics and the Good Society.* Dublin: Penguin Books.

Swets, F. & Ederveen, S. (2023). Streef groei na die past binnen planetaire grenzen. *Economisch-Statistische Berichten*, 108 (4827), 504–507.

Thewissen, S. (2022). *Brede welvaart: het CPB voorbij het bbp.* Den Haag: Centraal Planbureau (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

Thibaut, J. & Walker, L. (1975). *Procedural justice. A Psychological Analysis.* Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Thissen, M. & Content, J. (2022). *Brede welvaart in Nederlandse gemeenten: het belang van regionale samenhang.* Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Tijdelijke Commissie Breed Welvaartsbegrip (2016). *Rapport Parlementair Onderzoek Breed Welvaartsbegrip. Vergaderjaar 2015-2016, 34 268, nr. 3.*

Den Haag: Tweede Kamer der Staten-Generaal. (rapport online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

Tunderman, C., Carabain, C. & Boelhouwer, J. (2024). *Kennisnotitie Brede welvaart en kwaliteit van de samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

van Bavel, B. S. Hardeman, R. Philips et al. (2022). Capaciteitenbenadering biedt goede basis voor meten van welvaart, *Economisch-Statistische Berichten*, 107 (4808), 168-171.

Vermeij, L. & Hamelink, W. (2021). *Lang niet toegankelijk. Ervaringen van Nederlanders met een lichamelijke beperking als spiegel van de samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vollebergh, H. (2022) Beleidsdebat 'brede welvaart' prima theoretisch gefundeerd. *Economisch-Statistische Berichten*, 107 (4808), 164-167.

Vollebergh, H. (2023). Verbind meten van welvaart expliciet aan maatschappelijke doelen. *Economisch-Statistische Berichten*, 108 (4820), 178-181.

Weiss, E.B. (1989). *In fairness to future generations: international law, common patrimony, and intergenerational equity*. New York: Transnational Publishers and the United Nations University.

Weterings, A. B. R., van der Staak, M. M. E. C. L. & Buitelaar, E. (2022). Deal or no deal: samenwerken tussen Rijk en regio bij het bevorderen van brede welvaart, 49-56. In: Raad voor het Openbaar Bestuur. *Brede Welvaart, Grote Opgaven*. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur.

WRR (2013). *Naar een lerende economie: investeren in het verdienvermogen van Nederland. WRR-rapport, rapportnummer 90*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

WWF (2024). *Living Planet Report 2024 – A system in Peril*. Gland: World Wide Fund for Nature.

Zendijk, F., Aalders, R., van Bavel, B., van Besouw, B., van der Lippe, T., Rijpma, A., Raspe, O., Sander, F. J. Stam, C. & Vlam, C. (2025). *Brede welvaart groeit licht; regionale verschillen blijven bestaan*. Utrecht: Universiteit Utrecht & RaboResearch (artikel online gepubliceerd, beschikbaar via [hier](#)).

 Zernikedreef 11
2333 CK Leiden
Postbus 382
2300 AJ Leiden

 071 - 5188 800
 info@hsleiden.nl
 [hsleiden.nl](https://www.hsleiden.nl)

 [facebook.com/hsleidennl](https://www.facebook.com/hsleidennl)
 [x.com/hsleidennl](https://www.x.com/hsleidennl)
 [linkedin.com/company/hogeschool-leiden](https://www.linkedin.com/company/hogeschool-leiden)

gezien en gehoord